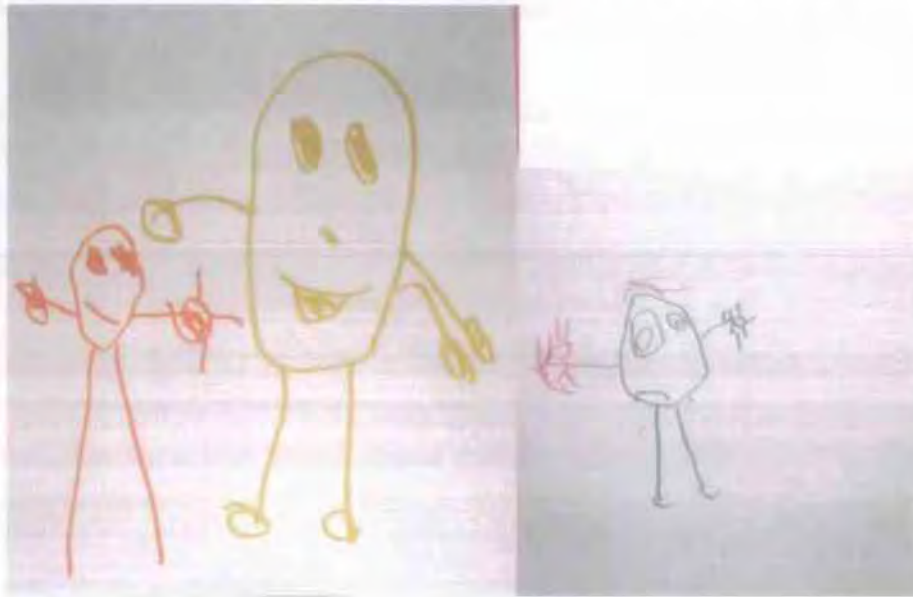


Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Επιστημών του Ανθρώπου

Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευση



Πτυχιακή Εργασία:

**«Το χρώμα στην εικαστική έκφραση των νηπίων»**

Επιμέλεια εργασίας: Δουμζάκου Ανδρομάχη Α.Μ:0208075

Επιβλέποντες καθηγητές: Μαγουλιώτης Απόστολος

:Μπονώτη Φωτεινή

Βόλος 2011



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ  
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 10695/1  
Ημερ. Εισ.: 11/7/2012  
Δωρεά: Συγγραφέας  
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΠΕ  
2011  
ΔΟΥ

*Στους αγαπημένους μου γονείς*

*και φίλους....*

## Ευχαριστίες

Ξεκινώντας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Απόστολο Μαγουλιώτη, Αναπληρωτή Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, για την σημαντική βοήθεια που μου πρόσφερε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της Πτυχιακής μου εργασίας. Η συνεργασία που είχαμε υπήρξε πολύ σημαντική για την διεξαγωγή της έρευνάς μου.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Φωτεινή Μπονώτη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, για την επίβλεψή της στην διεξαγωγή της έρευνάς μου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην μαμά μου, κυρία Ματούλα Τανοπούλου, Νηπιαγωγό στο νηπιαγωγείο της περιοχής Ν. Πέλλας. Επίσης, την κυρία Σοφία Παπαγεωργίου, Νηπιαγωγό στο νηπιαγωγείο του Βόλου, που δέχτηκε να με βοηθήσει δίνοντάς μου ό,τι χρειαζόμουν για την διεξαγωγή της έρευνάς μου. Ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου τα παιδιά που συμμετείχαν στη διεξαγωγή της έρευνάς μου. Η συμμετοχή τους υπήρξε καθοριστική για την υλοποίησή της.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις φίλες μου που ήταν δίπλα μου κατά τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου.



# Περιεχόμενα

Περίληψη – Λέξεις Κλειδιά

Εισαγωγή

## **A' Μέρος**

### **Κεφάλαιο 1 : Το χρώμα**

1.1 Τι είναι το χρώμα;

1.2 Πως χωρίζονται τα χρώματα;

1.3 Ποια είναι τα χρώματα και τι συμβολίζουν;

1.4 Ποιά χρώματα επιλέγουν τα παιδιά ανάλογα με τα συναισθήματα.

### **Κεφάλαιο 2 : Το σχέδιο**

2.1 Τι παρακινεί τα παιδιά να ζωγραφίσουν;

2.2 Τα αναπτυξιακά στάδια της ζωγραφικής των παιδιών.

2.2.1 Το στάδιο του μουτζουρώματος.

2.2.2 Το Προσχηματικό στάδιο.

2.2.3 Ανθρώπινες μορφές και δημιουργία πρώτων σχημάτων.

2.2.4 Ανάπτυξη οπτικού σχεδιασμού.

2.2.5 Ρεαλισμός

2.2.6 Εφηβεία

2.3 Τα συναισθήματα.

2.4 Σημαντικά θέματα και μεγέθη στα σχέδια των παιδιών.

## **B' Μέρος**

### **Κεφάλαιο 3 : Η Έρευνα**

- 3.1 Ερευνητική προσέγγιση.
- 3.2 Σκοπός της Έρευνας
- 3.3 Ερευνητικά Ερωτήματα
- 3.4 Το δείγμα
- 3.5 Διαδικασία συλλογής δεδομένων
- 3.6 Αποτελέσματα και συζήτηση
- 3.7 Γενικά Συμπεράσματα-Προτάσεις

Επίλογος

Παράρτημα

Βιβλιογραφία

## Περίληψη

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στο χρώμα και πώς αυτό αναδεικνύεται μέσα από τις ζωγραφιές των παιδιών. Αρχικά, το πρώτο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει έναν γενικό ορισμό για το τί είναι χρώμα, καθώς και έναν διαχωρισμό ως προς τα χρώματα και τις σημασίες τους. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά του κάθε χρώματος ξεχωριστά ανάλογα με τη σημασία του και έπειτα ποια χρώματα από αυτά χρησιμοποιούν τα παιδιά στα συναισθήματα. Ταυτόχρονα, παρατίθενται κάποιοι ορισμοί για τα σχέδια των παιδιών καθώς και τα αναπτυξιακά στάδια της ζωγραφικής των παιδιών και τέλος γίνεται λόγος για τα συναισθήματα. Μετά την ολοκλήρωση του θεωρητικού μέρους, ακολουθεί το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας το οποίο περιλαμβάνει την ερευνητική προσέγγιση του θέματος, το σκοπό, το δείγμα, τα εργαλεία, τη διαδικασία και τέλος τα συμπεράσματα της έρευνας που διεξήχθη.

Λέξεις κλειδιά: Χρώμα, σχέδιο, συναίσθημα, ψυχρά-θερμά χρώματα.

## Εισαγωγή

Το χρώμα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής μας. Χωρίς τα χρώματα ο κόσμος γύρω μας δεν θα είχε κανένα ενδιαφέρον, καμία ουσία, καμία μαγεία. Τα χρώματα είναι ζωή, φτιάχνουν τη μέρα μας και τη διάθεσή μας και δίνουν μια ευχάριστη νότα στη ζωή μας. Μπορούμε να συναντήσουμε τα χρώματα σε πολλές μορφές, αντίθετα, ψυχρά, θερμά, συμπληρωματικά δίνοντας μια ξεχωριστή σημασία στο καθένα.

Ένα σημαντικό και αναπόσπαστο κομμάτι των χρωμάτων είναι η σύνδεσή τους με τα συναισθήματα. Σε όλες τους τις μορφές τα χρώματα αντανακλούν τα συναισθήματα μας. Είναι δύσκολο να παρατηρήσει κανείς ένα έργο και να μην του προκαλέσει κάποια συναισθηματική αντίδραση. Πόσο μάλιστα όταν αναφερόμαστε στα έργα μικρών παιδιών. Παρατηρώντας ένα έργο ενός παιδιού μπορείς να λάβεις πολλές πληροφορίες για το χαρακτήρα και τα συναισθήματά του. Μέσα από τη ζωγραφιά, τα παιδιά, εκπέμπουν την αθωότητα που τα διακατέχει, την πλούσια και ευέξαπτη φαντασία τους και μας δίνουν τη δυνατότητα να δούμε τον κόσμο μέσα από τα μάτια τους.

Ακόμη και από την ηλικία των τεσσάρων, τα παιδιά είναι σε θέση να αποτυπώσουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα στο σχέδιό τους. Έχει επισημανθεί ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν και συγκεκριμένα χρώματα στις ζωγραφιές τους ανάλογα με το φύλο τους και τη συναισθηματική τους κατάσταση. Επιπλέον έχουν και αγαπημένα θέματα τα οποία χρησιμοποιούν συχνά στις ζωγραφιές τους.

Όταν ένα παιδί ζωγραφίζει αποτυπώνει όλες εκείνες τις λεπτομέρειες που οι ενήλικες δεν μπορούν να δουν. Το παιδί ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο που βρίσκεται χρησιμοποιεί και τους κατάλληλους μηχανισμούς για να αποτυπώσει διάφορα σχέδια στο χαρτί. Τα σχέδια για το παιδί αποτελούν έναν τρόπο έκφρασης των συναισθημάτων τους. Όταν ο ενήλικας τους δώσει την ευκαιρία να του εξηγήσουν τί αποτύπωσαν τότε τα παιδιά νιώθουν ένα αίσθημα ικανοποίησης και εξυμνούν τα έργα τους. Νιώθουν περήφανα για τις δημιουργίες τους που περιγράφουν τον εσωτερικό τους κόσμο.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διαπιστωθεί αν τα παιδιά χρησιμοποιούν συγκεκριμένα χρώματα στις ζωγραφιές τους, ή αν επηρεάζονται από τα συναισθήματα τα οποία τους προκαλούμε, μέσω της ανάγνωσης παραμυθιών που προκαλούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Η εργασία επικεντρώνεται στο να δώσει απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

- Τι συχνότητες χρωμάτων χρησιμοποιούν συνήθως τα αγόρια και τι τα κορίτσια;
- Πώς αντιδρούν τα παιδιά όταν θέλουν να ζωγραφίσουν ενώ τους προσφέρουμε περιορισμένη ποικιλία χρωμάτων
- Τι χρώματα χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;
- Τα παιδιά εκφράζουν τα συναισθήματα τους μέσω των χρωμάτων στο σχέδιο, ή μέσω του θέματος;
- Πώς εκφράζονται εικαστικά τα παιδιά όταν τους περιορίζουμε στα χρώματα;

Τέλος, στο παράρτημα παρουσιάζεται ένα μέρος από τα έργα των παιδιών τα οποία συνέλεξα κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου.

## Α' Μέρος

# Κεφάλαιο 1 : Το χρώμα

---

### 1.1. Τι είναι το χρώμα;

Το χρώμα είναι μια αίσθηση, μια εντύπωση η οποία μας προκαλείται μέσω της όρασής μας. Αυτό συμβαίνει διότι το χρώμα και το φως βρίσκονται σε άμεση σχέση με την όραση, η οποία είναι μια από τις σπουδαιότερες αισθήσεις μας.

Τα χρώματα της φύσης έχουν επηρεάσει σημαντικά τους ανθρώπους. Γίνεται λόγος για πολλά και διαφορετικά χρώματα τα οποία μπορούν να παρομοιασθούν με κάποιες ιδιότητες όπως για παράδειγμα χρώματα «ξινά», «γλυκά», ανάλογα με την οπτική μας πείρα. Έτσι το κόκκινο είναι γλυκό ενώ το κίτρινο είναι ξινό (Κακίση-Παναγοπούλου, 2001, σελ.128).

Κανένας δεν μπορεί να είναι σίγουρος ό,τι όλοι οι άνθρωποι βλέπουν τα ίδια χρώματα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην κουλτούρα του καθενός καθώς και τί κριτήρια για παράδειγμα χρησιμοποιεί κάποιος για να περιγράψει ένα χρώμα. Έτσι μπορούμε να συγκρίνουμε απλά χρωματικές σχέσεις ή ομαδοποιήσεις χρωμάτων επειδή πολύ απλά αποφεύγουμε την αναφορά σε ονόματα χρωμάτων.

Βέβαια είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς ορισμένα χρώματα του φάσματος των χρωμάτων. Αυτό συμβαίνει γιατί το φάσμα των χρωμάτων είναι πολύ μεγάλο και επίσης επειδή ο κάθε άνθρωπος χρησιμοποιώντας ένα όνομα ενός χρώματος υπονοεί και μια διαφορετική αίσθηση κάθε φορά.

Έτσι λοιπόν είναι και αρκετά δύσκολο να προσδιορίσουμε και τις ονομασίες των χρωμάτων κάθε φορά (Arnheim, 2004).

## 1.2 Πώς χωρίζονται τα χρώματα.

Ο κόσμος των χρωμάτων δεν είναι ένα συνονθύλευμα από πολλά και διαφορετικά χρώματα αλλά είναι ένας αυστηρά δομημένος κόσμος βάσει των τριών θεμελιωδών χρωμάτων. Μέσα σε αυτά βέβαια συμπεριλαμβάνονται και οι συνδυασμοί τους.

Τα τρία βασικά χρώματα είναι το κόκκινο, το μπλε και το κίτρινο. Μεγάλη αναστάτωση έχει δημιουργηθεί με τον όρο βασικά χρώματα ο οποίος έχει χρησιμοποιηθεί για δυο διαφορετικές ιδέες. Έτσι τα διακρίνει κανείς στα «γενεσιουργά βασικά» και στα «θεμελιώδη βασικά». Με τον όρο γενεσιουργά βασικά εννοούμε τα χρώματα βάσει των οποίων μπορεί να παραχθεί μια μεγάλη γκάμα χρωμάτων σε φυσικό επίπεδο, η αλλιώς η διαδικασία με την οποία δημιουργούνται τα χρώματα. Στην άλλη πλευρά βρίσκεται ο όρος θεμελιώδη βασικά χρώματα ο οποίος περιλαμβάνει τα βασικά αμιγή χρώματα, δηλαδή τα χρώματα που βλέπουμε στο οπτικό μας πεδίο (Arnheim, 2004).

Υπάρχει μεγάλο εύρος ορισμών για το ποια και πως τελικά χωρίζονται τα χρώματα ο επικρατέστερος όμως είναι πως τα βασικά χρώματα είναι τρία κόκκινο, μπλε, κίτρινο και ονομάζονται έτσι γιατί είναι αυτοτελή και δεν αποτελούν συνδυασμό άλλων χρωμάτων.

Πέρα όμως από τα βασικά χρώματα υπάρχουν και άλλες κατηγορίες χρωμάτων όπως τα συμπληρωματικά ή δευτερογενή τα οποία προήλθαν από την ανάμιξη των βασικών χρωμάτων. Με αυτό τον τρόπο από την ανάμιξη κίτρινου και κόκκινου προκύπτει το πορτοκαλί χρώμα, κίτρινου και μπλε το πράσινο και από το μπλε και το κόκκινο το μωβ χρώμα. Επιπλέον αν αυτά τα χρώματα τα τοποθετήσουμε σε έναν κύκλο το ένα δίπλα στο άλλο θα σχεδιαστεί μια παράσταση από με τα έξι χρώματα του κύκλου, όπως: κόκκινο, πορτοκαλί, κίτρινο, πράσινο, μπλε και μωβ (Μαγουλιώτης, 2006).

Το άσπρο και το μαύρο δεν αποτελούν χρώματα αναφέρει η Κακίση-Παναγοπούλου (2001) μιας και το άσπρο αντανακλά τις ακτίνες όταν φωτίζεται με λευκό φως ενώ αντίθετα το μαύρο χρώμα τις απορροφά. Επιπλέον, με τους συνδυασμούς των βασικών χρωμάτων καθώς και την ανάμιξη του άσπρου και του μαύρου μπορούμε να φτιάξουμε όλα τα χρώματα.



Μια άλλη κατηγορία που μπορούν να χωριστούν τα χρώματα είναι στα θερμά και τα ψυχρά χρώματα. Τα ψυχρά χρώματα αποτελούνται από το μπλε, το πράσινο, το μωβ και όλες οι αποχρώσεις τους. Ονομάζονται ψυχρά γιατί μοιάζουν να συστέλλονται, καταλαμβάνουν δηλαδή μικρότερη επιφάνεια από αυτή που έχουν στην πραγματικότητα. Στα ψυχρά χρώματα εντάσσεται και το μαύρο. Από την άλλη τα θερμά χρώματα είναι το κόκκινο, το κίτρινο, το πορτοκαλί και όλες οι αποχρώσεις τους. Τα θερμά χρώματα σε αντίθεση με τα ψυχρά δείχνουν να διαστέλλονται, να απλώνουν στο χώρο και να καταλαμβάνουν μεγαλύτερη επιφάνεια. Στα θερμά χρώματα περιλαμβάνεται και το λευκό χρώμα. Τέλος, τα θερμά και τα ψυχρά χρώματα είναι αντίθετα μεταξύ τους και επηρεάζονται όταν το ένα βρίσκεται δίπλα στο άλλο (Κοζάκου-Τσιάνια, 1988).

Με τη σειρά τους τα αντίθετα χρώματα όπως αναφέραμε και πιο πάνω υπάρχουν στον κύκλο των χρωμάτων ανά ζεύγη, τα οποία βρίσκονται το ένα απέναντι στο άλλο. Το κάθε ζεύγος αποτελείται από ένα βασικό και ένα συμπληρωματικό χρώμα, το οποίο δημιουργήθηκε από την ανάμειξη των άλλων δυο βασικών χρωμάτων. Αυτά είναι τα λεγόμενα αντίθετα ζεύγη χρωμάτων (θερμού-ψυχρού) και έτσι δημιουργείται και μια σχέση εξάρτησης. Με λίγα λόγια ό,τι το ένα χρώμα επιζητά την ύπαρξη ενός χρώματος και την απουσία ενός άλλου τα οποία βρίσκονται απέναντι. Για παράδειγμα η ύπαρξη ενός μπλε χρώματος γίνεται πιο ξεκάθαρη όταν αυτό περιβάλλεται από το συμπληρωματικό του που είναι το πορτοκαλί. Τα αντίθετα χρώματα τα αποτελούν τα ζεύγη των κίτρινο-μωβ, μπλε-πορτοκαλί, κόκκινο-πράσινο και το άσπρο-μαύρο (Μαγουλιώτης, 2006).

Επίσης υπάρχει και η λεγόμενη κλίμακα βάρους από το ανοιχτό μέχρι το σκούρο χρώμα. Για να προσδιορίσουμε αυτά τα χρώματα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το χρωματικό κύκλο όπως αναφέρει η Κακίση-Παναγοπούλου(2001). Αναμειγνύοντας ανά δυο τα τρία βασικά χρώματα προκύπτουν τα τρία συμπληρωματικά, το πράσινο αντίθετο του κόκκινου, το κίτρινο αντίθετο του μωβ και το πορτοκαλί αντίθετο του μπλε. Όλα αυτά αν αναμειχθούν αλληλοεξουδετερώνονται και μας δίνουν το γκριζο χρώμα.

Τέλος, ονομάζουμε «βαριά» τα σκουρόχρωμα χρώματα και «ελαφριά» τα ανοιχτόχρωμα. Η μετάβαση από το ένα χρώμα στο άλλο δηλαδή από τον ελαφρύτερο ενός χρώματος σε ένα τόνο σκουρότερο του ίδιου χρώματος ονομάζεται τονική κλίμακα (Κακίση-Παναγοπούλου,2001)

### 1.3 Ποια είναι τα χρώματα και τι συμβολίζουν!

Όπως γνωρίζουμε τα βασικά χρώματα είναι τρία:μπλε, κόκκινο και κίτρινο. Με την ανάμειξη των βασικών χρωμάτων ανά ζεύγη προκύπτει το πράσινο, το πορτοκαλί και το μωβ. Στα χρώματα ανήκει και το άσπρο-μαύρο καθώς και το καφέ. Στις τέχνες οι ζωγράφοι χρησιμοποιούν μια πληθώρα χρωμάτων τα οποία δημιουργούνται με την ανάμειξη διαφορετικών χρωμάτων. Ας δούμε όμως μερικά χρώματα και τη σημασία τους που έχουν στον άνθρωποσύμφωνα με τον Izzo (2012).

#### Λευκό

Το λευκό ήταν πάντοτε το χρώμα που έφερνε στο νου μας την καθαριότητα, την καθαρότητα και την απλότητα. Συνδέεται με το φως, την καλοσύνη, την θετικότητα, την ειρήνη, την ταπεινότητα και την αθωότητα. Άτομα που επιλέγουν το λευκό χρώμα χαρακτηρίζονται από αθωότητα, ειλικρίνεια και προτίμηση στη λιτότητα..

#### Μαύρο

Το μαύρο θεωρείται ως ένα απο το πιο σοβαρά, επίσημα και τολμηρά χρώματα.Αποτέλεσμα του μαύρου χρώματος είναι η πλήρης απουσία του χρώματος και του φωτός. Χρησιμοποιείται συχνά καισυνδέεται με το κύρος και τα ακριβά προϊόντα. Επίσης υποδηλώνει την κομψότητα και την εξουσία. Ακόμα είναι συνδεδεμένο με το πένθος και το άγνωστο, το θάνατο, την κατάθλιψη και τη μοναχικότητα. Το μαύρο, στην ουσία είναι η απουσία χρώματος. Με αυτή η απουσία χρώματος εννοούμε την έλλειψη ζωντάνιας, χαράς και κοινωνικότητας.

#### Κόκκινο

Το κόκκινο θεωρείται «το χρώμα των χρωμάτων» και σε κάποιες γλώσσες είναι συνώνυμο με το «χρωματισμένο» ή ακόμα και με το «όμορφο». Το κόκκινο επιταχύνει το ρυθμό της καρδιάς, προκαλώντας κατά συνέπεια το άτομο να αναπνέει πιο γρήγορα. Αυτή η ενστικτώδης αντίδραση κάνει κόκκινο επιθετικό καιζωντανό. Έτσι, αν κάποιος θέλει να προκαλέσει μια έντονη αντίδραση, χρησιμοποιεί το κόκκινο χρώμα που είναι πάντα μια ασφαλή λήση. Το κόκκινο

συνδέεται επίσης με τον κίνδυνο.

Αποτελεί αν όχι ένα από τα έντονα, το πιο έντονο της χρωματικής παλέτας κι έχει ταυτιστεί και με την επιθετικότητα, τη δύναμη, την φιλοδοξία και την επαναστατικότητα.

Οι άνθρωποι που δεν επιθυμούν να φορούν συχνά κόκκινο χρώμα είναι συνήθως κυκλοθυμικοί και εγωκεντρικοί. Δεν αποκλείεται επίσης, να έχουν φοβίες που δεν έχουν καταφέρει ακόμα να αντιμετωπίσουν.

Είναι το βασικό χρώμα που τραβάει περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο την προσοχή μας, μιας και είναι πολύ φανταχτερό. Χρησιμοποιείται σε πολλές διαφημιστικές εκστρατείες καθώς και σε πινακίδες για να τραβάει πιο εύκολα την προσοχή μας.

Για όλους παγκοσμίως, ακόμη και στα παιδιά, το κίτρινο χρώμα συνδέεται με τον ήλιο και εκπέμπει την εμπιστοσύνη, τη θετικότητα, το φως και τη ζεστασιά. Το ανθρώπινο μάτι βλέπει το κίτρινο πριν από κάθε άλλο χρώμα. Πιστεύεται επίσης ότι ορισμένες αποχρώσεις του κίτρινου μπορούν να αποτελέσουν εμπνεύση για δημιουργική σκέψη και ενέργεια.

### Πορτοκαλί

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι το πορτοκαλί χρώμα έχει πάρει το όνομα του από το πορτοκάλι. Στο μυαλό μας υπάρχει μια σύνδεση με το συγκεκριμένο χρώμα. Είναι το χρώμα της ευδαιμονίας και την υγείας.

Το πορτοκάλι ως ένα άλλο χαρούμενο χρώμα και προωθεί, την ζωντάνια, τη διασκέδαση και την ενέργεια. Έρευνες έδειξαν ότι οι πιο ανοιχτόχρωμες αποχρώσεις του αναφέρονται περισσότερο σε πολυτελής αγορές, ενώ στις φωτεινότερες αποχρώσεις του αναφέρεται στο νεανικό κοινό.

### **Πράσινο**

Το πράσινο είναι ένα χρώμα που συνδέεται γενικά με την φύση, την ειρήνη, την ευημερία και τη φρεσκάδα. Διαφορετικές αποχρώσεις του πράσινου, ωστόσο μπορεί να προκαλέσουν διαφορετικά συναισθήματα. Τα βαθύ πράσινο συνδέεται κυρίως με τον πλούτο και το κύρος, ενώ το πράσινο σεελαφρύτερες αποχρώσεις συνδέεται με τη ηρεμία και ειρηνή. Σε αντίθεση με το κόκκινο, το πράσινο δηλώνει και την ασφάλεια.

Αυτοί που αγαπούν το πράσινο χρώμα είναι συνήθως ειρηνικά άτομα, αποφεύγουν τις διαμάχες κι αγαπούν την άνεση, τη ζεστασιά και την ισορροπία.

### **Μπλε**

Το μπλε είναι το χρώμα του ουρανού και των ωκεανών και θυμίζει την ειρήνη και γαλήνη. Συνεπάγεται την εμπιστοσύνη, την αφοσίωση, την εμπιστοσύνη, τη νοημοσύνη, διάνοια, την πίστη και την αλήθεια.. Μια άλλη ιδιότητα με την οποία συνδέουμε το μπλε χρώμα είναι αυτή της καθαριότητας. Το μπλε φέρνει στο νου τους ουρανούς και τις θάλασσες. Τέλος, οι ελαφρές αποχρώσεις του μπλε συνδέονται συχνά με την ευεξία, την υγεία, την ειρήνη και την περισυλλογή.

### **Καφέ**

Το καφέ είναι το χρώμα της γης, της ισορροπίας και της σταθερότητας. Άτομα που επιλέγουν το συγκεκριμένο χρώμα είναι συνήθως πρακτικά, ισορροπημένα κι απλά. Το καφέ είναι το χρώμα της γης που φέρνει στο νου την απλότητα, τη σταθερότητα και την ανθεκτικότητα. Μερικές φορές, ανάλογα με την απόχρωση του καφέ που έχει επιλεγεί, μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές αντιδράσεις από τους καταναλωτές του.

Εκτός όμως από αυτά τα χρώματα τα οποία είναι ευρέως γνωστά υπάρχουν και μερικά άλλα πιο περίπλοκα. Ας δούμε μερικά από αυτά.

### **Μωβ**

Το μωβ τείνει να είναι το χρώμα που επιλέγεται από τους δημιουργικούς ανθρώπους. Φέρνει στο νου το μυστήριο, την ανωτερότητα, τον μυστικισμό αλλά είναι και το χρώμα των βασιλικών οίκων, ενώ η απόχρωση λεβάντας μπορεί να προκαλέσει αναπόληση και συναισθηματισμό.

### **Ροζ**

Τα συναισθήματα που το ροζ χρώμα προκαλεί διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με την ένταση του χρώματος. Ένα φωτεινό ροζ φέρνει στο νου τα νιάτα, τη διασκέδαση και τον ενθουσιασμό και συνιστάται για λιγότερο ακριβά προϊόντα μόδας ή για γυναίκες ή κορίτσια, ενώ ελαφρύτερα ροζ είναι περισσότερο συνδεδεμένα με τον ρομαντισμό (Izzo,2012)

#### 1.4 Ποιά χρώματα επιλέγουν τα παιδιά ανάλογα με τα συναισθήματα.

Με το πέρασμα του χρόνου παρατηρήθηκε όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον τρόπο που τα παιδιά χρησιμοποιούν τα διάφορα χρώματα στα σχέδιά τους για να εκφράσουν κάποια συναισθήματα (Malchiodi, 1988). Σε μια μελέτη του Winner et al (1986) διαπιστώθηκε ότι η ικανότητα των παιδιών να εκφράσουν τα συναισθήματα επιτυγχάνεται με την αφηρημένη ζωγραφική που αναπτύσσεται γύρω από την ηλικία των εννέα ετών. Μιας και το χρώμα συνδέεται αρκετά με το συναίσθημα είναι δύσκολο να παρατηρήσει κανείς ένα έργο και να μην έχει κάποια συναισθηματική αντίδραση (Malchiodi, 1988).

Η επιλογή του χρώματος στο παιδικό σχέδιο μπορεί να μας δώσει στοιχεία για την συναισθηματική κατάσταση του παιδιού.

Βέβαια η επιλογή αυτή δεν μπορεί να είναι η ίδια σε όλα τα παιδιά αλλά επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες όπως το φύλο, ηλικία αλλά και το τι εικόνα έχουν αυτά για τον κόσμο γύρω τους. Κάθε παιδί, όπως όλα άλλωστε, έχει και κάποιο αγαπημένο χρώμα που επιλέγει να το χρησιμοποιεί ξανά και ξανά στις ζωγραφιές του. Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου έχει υποστηρίξει μέσα από μελέτες ότι όλα τα παιδιά κάνουν συνειδητή επιλογή των χρωμάτων και κανένα από τα χρώματα που επιλέγουν δεν είναι τυχαίο. Αυτό μπορεί να μας δώσει πολλές πληροφορίες για την προσωπικότητα και τα συναισθήματά τους (Πολυζώτη, 2012).

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το αναπτυξιακό στάδιο που βρίσκεται κάθε παιδί διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την επιλογή των χρωμάτων. Στα πρώτα στάδια (από 18 μηνών μέχρι 4 ετών) τα παιδιά δεν χρησιμοποιούν τα χρώματα συνειδητά αντιθέτως χρησιμοποιούν όποιο μαρκαδόρο βρουν μπροστά τους. Αργότερα στην νηπιακή ηλικία (από 4 έως 6 ετών) αρχίζουν να κάνουν συνειδητή αλλά και υποκειμενική επιλογή των χρωμάτων που θα χρησιμοποιήσουν (Malchiodi, 1988).

Η Golomb (1990) υποστηρίζει ότι η επιλογή του χρώματος γίνεται με αντιπροσωπευτικό τρόπο ακόμη και από τα τετράχρονα παιδιά. Τα παιδιά αυτά χρησιμοποιούν χρώματα που αντιστοιχούν στον πραγματικό κόσμο του αντικειμένου που ζωγραφίζουν. Βλέπουμε λοιπόν πως τα παιδιά αν

και είναι ελεύθερα να επιλέξουν όποιο χρώμα θέλουν ωστόσο διαλέγουν συνειδητά τα χρώματα για να τα χρησιμοποιήσουν στα σχέδιά τους.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τα παιδιά στο σχέδιο είναι πολλοί. Αρχικά το παιδί γεννιέται και αποκτά κάποια ερεθίσματα καθώς μεγαλώνει μέσα από το οικογενειακό του περιβάλλον. Συχνά οιγονείς προβληματίζονται σχετικά με το παιδί τους, αν είναι χαρούμενο ή γιατί δείχνει λυπημένο ή θυμωμένο. Όλους αυτούς τους προβληματισμούς προσπαθούν ασυνείδητα να τους ερμηνεύσουν μέσα από τα διάφορα σημάδια της συμπεριφοράς του παιδιού τους. Αυτό γίνεται μέσω του διαλόγου όπου ο γονιός ανακαλύπτει διάφορες αφορμές και αιτίες προκλητικών ή μη συγκαταβατικών συμπεριφορών του παιδιού.

Ένας καλός τρόπος που θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε για να ερμηνεύσουμε αυτά που προσπαθούν να μας πουν τα παιδιά μέσα από τις ζωγραφίες τους είναι να τους ζητήσουμε να μας ζωγραφίσουν τον εαυτό τους. Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να μπούμε στη θέση του παιδιού και να αναλογιστούμε πώς θα εκφράζαμε εμείς τα διάφορα συναισθήματα της χαράς, της αισιοδοξίας, της απόρριψης και του θυμού.

Μερικά στοιχεία που μπορούν να μας βοηθήσουν να ερμηνεύσουμε τα συναισθήματα των παιδιών είναι: α) η παράλειψη προσώπων της οικογένειας ή μελών του ανθρώπινου σώματος, β) η τοποθέτηση του εαυτού του ή των άλλων προσώπων της οικογένειας, γ) η υπερβολική μεγέθυνση, δ) τα χρώματα με τα οποία θα επιλέξει να χρωματίσει το καθετί (Κοσμά Ελένη, 2012).

Διάφορα έχουν γραφτεί σχετικά με τα χρώματα που χρησιμοποιούμε στη ζωγραφική και τη σχέση τους με τα συναισθήματα. Ο Furth (1988) αναφέρει ότι «το κόκκινο θεωρείται το χρώμα που αντιπροσωπεύει τα πιο έντονα συναισθήματα, εκφράζει την επιθετικότητα, το θυμό και το μίσος, και σχετίζεται με θέματα ζωτικής σημασίας, καυτά προβλήματα, αναβράζοντα συναισθήματα ή κίνδυνο». Εκφράζει όμως και το πάθος και την αγάπη. Είναι επίσης ένα χρώμα που το προτιμούν όλα τα παιδιά. Στον αντίποδα βρίσκεται το μαύρο χρώμα όπου η συχνή χρήση του από τα παιδιά μπορεί να συσχετιστεί με αρνητικούς συνειρμούς.

Η Κοσμά (2012) αναφέρει ότι τα παιδιά κατά τη διάρκεια της ζωγραφικής όταν χρησιμοποιούν έντονα χρώματα βρίσκονται σε μια κατάσταση έντασης. Έτσι βλέποντας ένα παιδί να χρησιμοποιεί συχνά το μπλε χρώμα η Κοσμά (2012) υποστηρίζει ότι έχει ανεπτυγμένη λογική



και ρυθμιζόμενη συμπεριφορά. Από την άλλη το ροζ χρώμα χρησιμοποιείται κυρίως από κορίτσια μιας και δηλώνει τη γυναικεία φύση αλλά και την αίσθηση ηρεμίας.

Οι Gulbro-Leavitt και Schimmel (1991) σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποίησαν, διαπίστωσαν ότι τα καταθλιπτικά παιδιά χρησιμοποιούν περισσότερα χρώματα στα σχέδιά τους κάτι που ανατρέπει τις επικρατούσες αντιλήψεις για τη χρήση του μαύρου χρώματος ή μονοχρωματικών συνδυασμών. Βέβαια αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να ήταν και τυχαίο.

Σύμφωνα με μια μελέτη που πραγματοποίησαν ερευνητές του πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας ανακάλυψαν ότι τα μικρά παιδιά εκδηλώνουν θετικά συναισθήματα με τα φωτεινά χρώματα και αρνητικά συναισθήματα με τα σκούρα χρώματα. Διαπίστωσαν επίσης ότι τα αγόρια σε γενικές γραμμές ήταν πιο θετικά στα σκούρα χρώματα (Healy, 2008)

Το ίδιο έρχεται να επιβεβαιώσει και η έρευνα των Alschuler και Hattwick (1974) όπου παρατήρησαν ότι τα μικρά παιδιά προτιμούν να χρησιμοποιούν ζεστά χρώματα (κόκκινο-πορτοκαλί) ενώ τα μεγαλύτερα να στρέφονται προς τα ψυχρά (μπλε-πράσινο). Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω του αυθορμητισμού των μικρών παιδιών και στην αίσθηση ελέγχου των μεγαλύτερων. Οι δυο ερευνητές προχώρησαν τη μελέτη τους περισσότερο και σε ψυχαναλυτικές αξιολογήσεις των έργων των παιδιών.

Υπάρχουν μελέτες που δείχνουν ότι τα παιδιά αναγνωρίζουν και επισημαίνουν θετικά συναισθηματικές εκφράσεις νωρίτερα από ό, τι αρνητικές (Denham & Choushould, 1990) καθώς και μελέτες που αναφέρουν ότι τα μικρά παιδιά έχουν την τάση να ζωγραφίζουν πιο πολύ «χαρούμενα πρόσωπα» παρά πρόσωπα που εκφράζουν άλλα συναισθήματα (Buckalew & Bell, 1985. Zagorska, 1996).

Τέλος τα παιδιά προσπαθούν να εκφράσουν τα θετικά συναισθήματα με απαλές γραμμές, σχήματα στρογγυλά και με καμπύλες. Από την άλλη εκφράζουν τα αρνητικά συναισθήματα με το ίχνος της μολυβιάς που είναι πιο έντονο, με κοφτές γραμμές και σχήματα αιχμηρά (Πολυζώτη, 2012).

## Κεφάλαιο 2 : Το σχέδιο

---

### 2.1 Το παιδικό σχέδιο.

Σε παλαιότερες εποχές τα παιδιά δεν είχαν τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες να αποτυπώσουν τα σχέδιά τους. Το μόνο μέσο που είχαν ήταν η άμμος και τα βότσαλα. Όμως αυτά τα έργα καταστρέφονταν αμέσως και δεν έμενε τίποτε από τις δημιουργίες τους. Το παιδικό σχέδιο μας ενδιαφέρει τόσο ως σύστημα απεικόνισης των παιδικών εικόνων, όσο και ως μέσο πληροφόρησης για το ίδιο το παιδί (Κακίση-Παναγοπούλου, 2001).

Τα παιδικά σχέδια μας και έχουν πρωτοτυπία, απλότητα και μια δροσερή παρουσίαση αποτελούν με λίγα λόγια πηγή ευχαρίστησης. Αυτή η ευχαρίστηση προκύπτει από το γεγονός ότι ακόμη και αν τα περιγράψουμε με λίγα λόγια, ωστόσο μας φαίνονται τόσο «καλά». Ένας σημαντικός λόγος που ασχολούμαστε με τα παιδικά σχέδια είναι επειδή τα σχέδια αυτά παρουσιάζουν φαινόμενα από την ανθρώπινη ζωή. Επίσης μπορούν να θεωρηθούν ως μια αναζήτηση της τάξης και της ισορροπίας σε έναν πολύπλοκο κόσμο στον οποίο ζούμε καθώς και μνήμες της παιδικής μας αθωότητας. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις για τα σχέδια, τα θεωρούμε περισσότερο «φυσικά» παρά μιμητικά. Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τα παιδιά αλλά και τη γενική τους ανάπτυξη (Goodnow, 1988).

Κάθε παιδικό σχέδιο μας αφηγείται και από μια ιστορία χρησιμοποιώντας εικόνες και σύμβολα. Μπορεί ακόμη να αποτελέσει και ένα τρόπο γραφής, μιας και υπάρχει μια αληθινή γλώσσα των εικόνων (Κακίση-Παναγοπούλου, 2001). Τα σχέδια των παιδιών περιέχουν πολλά κάτω από την επιφάνεια, το φαίνεσθαι, και υποδηλώνουν πολλές φορές απόψεις ανάπτυξης και δεξιότητας. Τα σχέδια μπορούν να μας ενημερώσουν για πολλά, όχι μόνο για τα παιδιά αλλά για τη φύση της σκέψης τους και την επίλυση των προβλημάτων τους ανάμεσα σε αυτά και τους ενήλικους (Goodnow, 1988).

## 2.2 Τι παρακινεί τα παιδιά να ζωγραφίσουν;

Τα μικρά παιδιά και ειδικά της προσχολικής ηλικίας είναι σε θέση να σχεδιάσουν πάρα πολλά σχέδια όμως παρουσιάζουν πολύ μικρό ενδιαφέρον ή και καθόλου μόλις τα ολοκληρώσουν. Ακόμη υπάρχουν περιπτώσεις που τα παιδιά δε νοιάζονται καν να επιδείξουν τα σχέδιά τους. Οι γονείς ή οι εκπαιδευτικοί είναι αυτοί που το κάνουν. Έτσι οι περισσότεροι υποστηρικτές του παιδικού σχεδίου αναφέρουν ότι τα παιδιά σχεδιάζουν κυρίως για να βιώσουν την ικανοποίηση από αυτή τη δραστηριότητα (Thomas&Silk, 1989).

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά προσεγγίζουν τη ζωγραφική ή κάποια διαφορετική εικαστική δραστηριότητα, σημαντικό θα ήταν να κατανοήσουμε πρώτα τι είναι αυτό που κινητοποιεί τα παιδιά να εκφραστούν ελεύθερα. Τα παιδιά επιλέγουν συνήθως τρεις δρόμους για να καταλήξουν τελικά στις εικόνες που θέλουν να ζωγραφίσουν. Αυτοί είναι η μνήμη, η φαντασία και η πραγματικότητα (Μαγουλιώτης, 2002, 2003,).

Τα σχέδια στα οποία τα παιδιά χρησιμοποιούν τη μνήμη τους είναι βασισμένα στο γεγονός ότι το παιδί έχει μνήμες να ζωγραφίσει κάτι, ειδικά όταν του ζητηθεί να ζωγραφίσει κάτι σχετικά με τον άνθρωπο, με κάποιο ζώο και με το περιβάλλον. Βέβαια η ζωγραφική μνήμης δεν είναι πάντοτε το ίδιο εύκολη για όλα τα παιδιά. Λαμβάνοντας υπ' όψη ένα παράδειγμα, πολλά παιδιά δυσκολεύονται να ζωγραφίσουν μια οικογένεια και καταλήγουν να ζωγραφίζουν υποτυπώδεις μορφές ανθρώπων χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Προκειμένου να ζωγραφίσουν ένα θέμα με αρκετές λεπτομέρειες χρειάζονται περισσότερη καθοδήγηση και ενθάρρυνση για να φτιάξουν τα σχέδιά τους, όπως αναφέρουν πολλοί θεραπευτές.

Πολλοί θεραπευτές αναφέρουν ότι τα παιδιά προσπαθούν να ζωγραφίσουν κάτι από τη φαντασία τους αλλά και διάφορες εικόνες οι οποίες δημιουργούνται στα παιδιά μέσω διάφορων συναισθηματικών ιστοριών ή μέσω της φαντασίας τους. Μερικά παιδιά μπορούν εύκολα να ζωγραφίσουν τέτοια σχέδια και με περίεργα θέματα κάθε φορά, άλλα όμως παιδιά δυσκολεύονται να ζωγραφίσουν οτιδήποτε καινούργιο και συνάμα πρωτότυπο. Υπάρχει βέβαια και ένα ποσοστό παιδιών το οποίο φοβάται μήπως αποτύχει στο σχέδιό του όταν δεν δέχεται καθοδήγηση από κάποιον.

Είναι αξιοσημείωτο ότι αρκετά παιδιά απλά δυσκολεύονται να δημιουργήσουν ένα σχέδιο με μόνο βοηθό τη φαντασία τους. Σύμφωνα με τον Gandner (1982) μερικά παιδιά χρειάζονται μόνο ένα μικρό ερέθισμα για να ξεκινήσουν μια καλλιτεχνική δημιουργία(αυτο-υποκινούμενα), ενώ άλλα, όταν έχουν μπροστά τους υλικά ζωγραφικής και έναν ενήλικο να παρακολουθεί, δείχνουν περισσότερο απρόθυμα να αρχίσουν την προσπάθεια. Αυτά τα τελευταία ίσως αισθάνονται αβεβαιότητα για το πως θα προχωρήσουν, ή νιώθουν ανησυχία και συστολή για το περιβάλλον ή τον ενήλικο που τα παρατηρεί. Ίσως αν τους δοθεί ένα σχέδιο το οποίο απαιτεί συμπλήρωση ή ολοκλήρωση (όπως μια ημιτελής ζωγραφιά), είναι πιθανό να δημιουργήσουν ένα έργο ακόμη πιο πρωτότυπο από αυτό που θα έφτιαχναν τα αυτο-υποκινούμενα παιδιά.

Όσον αφορά τη ροπή των παιδιών να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους στα σχέδια μπορεί να οφείλεται και από παράγοντες της ανάπτυξής τους. Παίρνοντας ως παράδειγμα μεγαλύτερα παιδιά και εφήβους διαπιστώνουμε ότι προτιμούν να δημιουργούν σχέδια από τον οικείο χώρο του περιβάλλοντός τους, μιας και από αναπτυξιακής άποψης, τα άτομα αυτά προτιμούν να σχεδιάζουν έργα που να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα όταν βρίσκονται σε αυτή την ηλικία. Συχνά παρατηρείται ότι αφιερώνουν και περισσότερο χρόνο στις ζωγραφιές τους για να αποδώσουν όλες τις λεπτομέρειες. Βλέπουμε ότι αν και είναι σε θέση τα παιδιά να σχεδιάσουν κάτι το οποίο βασίζεται στην φαντασία τους, κάνοντας ένα και μόνο λάθος μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά στην απογοήτευση αυτού που αποτύπωσαν. Στην αντίθετη πλευρά βρίσκονται παιδιά μικρότερης ηλικίας όπου δεν τους ενδιαφέρει και πολύ τα σχέδιά τους να έχουν μια λεπτομερή περιγραφή.

Τέλος, τα παιδιά έχουν την ικανότητα να ζωγραφίζουν κάτι πραγματικό από το περιβάλλον τους χωρίς να τους έχει ζητηθεί. Αυτό οφείλεται κυρίως στο αναπτυξιακό στάδιο το οποίο βρίσκονται τα μεγαλύτερα παιδιά μιας και σε αυτό το στάδιο έχουν την τάση να ζωγραφίζουν τη ρεαλιστική, την πραγματική μεριά των πραγμάτων δίνοντας όλες τις λεπτομέρειες στα σχέδια τους. Έτσι δημιουργούν σχέδια στα οποία αποτυπώνουν πραγματικά αντικείμενα τα οποία βλέπουν μπροστά τους (Malchiodi,1988).

### 2.3 Τα αναπτυξιακά στάδια της ζωγραφικής των παιδιών.

Σύμφωνα με ερευνητές που ασχολούνται με την εικαστική έκφραση των παιδιών ξεκίνησε μια προσπάθεια δημιουργίας σταδίων τα οποία θα κατέγραφαν την ανάπτυξη των σχεδίων των παιδιών. Έτσι κατά τη διάρκεια των παρατηρήσεών τους προέκυψαν τα εξής 3 στάδια:

- Το στάδιο του μουτζουρώματος.
- Το σχηματικό στάδιο.
- Το νατουραλιστικό στάδιο.

Σύμφωνα με τον Lowenfeld (1974) η ανάπτυξη των παιδιών μέσα από την τέχνη είναι ανάλογη με τη διεργασία οργάνωσης των σκέψεων και την ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων. Υποστήριξε ότι οι εικαστικές εκφράσεις των παιδιών αποτελούν ενδείξεις των αναδυόμενων ικανοτήτων τους σε πολλούς τομείς: κινητικές δεξιότητες, αντίληψη, γλώσσα, μορφοποίηση συμβόλων, αισθητηριακή επίγνωση και χωρικός προσανατολισμός». Βασισμένος λοιπόν στις απόψεις και στις εργασίες του Burt και άλλων θεωρητικών ερευνητών περιέγραψε τα 6 κύρια στάδια της καλλιτεχνικής ανάπτυξης:

#### 2.2.1 Το στάδιο του μουτζουρώματος.

Το στάδιο αυτό ξεκινά από την ηλικία των 18 μηνών και φτάνει μέχρι την ηλικία των τριών. Σε αυτό το στάδιο τα παιδιά πραγματοποιούν τα πρώτα τους σχέδια, συνήθως κιναισθητικού χαρακτήρα, τα οποία με το πέρασμα του χρόνου μας φανερώνουν ότι αναπαριστούν τη νοητική τους δραστηριότητα. Τα παιδιά κάνουν μουτζούρες διαφορετικών ειδών στις οποίες περιλαμβάνονται και γραμμές χωρίς οργάνωση, ευθείες αλλά και κυκλικές (Malchiodi, 1988). Οι μουτζούρες αυτές δεν είναι άσκοπες και χωρίς καθόλου συντονισμό κινήσεις, αντιθέτως μας ενημερώνουν ότι τα παιδιά έχουν επίγνωση για τις αναπαραστάσεις τους αλλά και για το ότι ξεκινά ο συντονισμός ανάμεσα στο μάτι και στο χέρι (Thomas&Silk, 1989). Το στάδιο αυτό που βρίσκονται τα παιδιά σύμφωνα με τον Piaget συμπίπτει, όπως προαναφέραμε, με την τελευταία φάση της αισθητικοκινητικής περιόδου (Piaget, 1959 Piaget & Inhelder, 1971). Γενικά αυτές οι πρώτες μουτζούρες δεν έχουν σκοπό να αναπαραστήσουν κάτι. Τα παιδιά κινούν τα χέρια τους με ρυθμικές κινήσεις γύρω από το χαρτί ταυτόχρονα όμως ενδιαφέρονται και για τα σημάδια που εμφανίζονται σε αυτό (Thomas&Silk, 1989). Τα πρώτα σχέδια τους που

αναπαριστούν μουτζούρες είναι αυθόρμητες (Malchiodi, 1988). Όπως διαπίστωσε ο Luquet (1913, 1927) τα παιδιά όταν ξεκινούν να ζωγραφίσουν κάτι δεν ανακοινώνουν τις προθέσεις τους, τί πρόκειται να φτιάξουν, αλλά επεξηγούν τα έργα τους μόλις τα ολοκληρώσουν.

Στην αρχή τα παιδιά σε αυτή την ηλικία, στην πραγματικότητα, δεν έχουν μεγάλη αίσθηση των κινήσεών τους και το πιο πιθανό είναι να μασήσουν τη μπογιά παρά να σχεδιάσουν. Για αυτό το λόγο τα αποτελέσματα των σχεδίων τους είναι τυχαία και οι γραμμές που ζωγραφίζουν ποικίλλουν σε ένα μεγάλο βαθμό. Σύμφωνα με έρευνες τα παιδιά στο στάδιο του μουτζουρώματος αρχικά αναπτύσσουν την αδρή και στη συνέχεια τη λεπτή κινητικότητά τους. Γνωρίζουν ότι αυτά που κάνουν είναι απλά σημάδια και ευχαριστιούνται την όλη εμπειρία με το μαρκαδόρο στο χαρτί (Malchiodi, 1988). Πολύ συχνά μάλιστα δεν τους ενδιαφέρει να αλλάξουν το μαρκαδόρο τους και να επιλέξουν κάποιο άλλο χρώμα, αλλά συνεχίζουν να σχεδιάζουν τα έργα τους, μουτζούρες, με το ίδιο χρώμα (Lowenfeld, 1974). Σύμφωνα με τους Gonas και Yonas (στο Winner, 1982) αν αλλάξουμε το μαρκαδόρο και δώσουμε στα παιδιά μια μπογιά η οποία δεν θα αφήνει σημάδια τότε τα παιδιά θα σταματήσουν τη διαδικασία του μουτζουρώματος γιατί πέρα από την ευχαρίστηση που τους προσφέρει να κινούν τα χέρια τους ωστόσο θέλουν να βλέπουν αυτά που δημιουργήσαν στην επιφάνεια του χαρτιού. Αυτή είναι μια ευχάριστη δραστηριότητα για την κιναισθητική τους εμπειρία (Lowenfeld, 1974).

### **2.2.2 Το Προσηματικό στάδιο.**

Το στάδιο αυτό αναφέρεται σε παιδιά ηλικίας 3-4 έως 7 ετών. Και σε αυτό το στάδιο τα παιδιά συνεχίζουν να μουτζουρώνουν ταυτόχρονα όμως προχωρούν και στην ονομασία των σχεδίων τους καθώς και στη δημιουργία ιστοριών γύρω από αυτά. Αυτό το στάδιο ανήκει στην προεγνωσιολογική φάση της γνωστικής ανάπτυξης η οποία ξεκινάει από τα 2 έτη και φτάνει μέχρι τα 4 (Piaget, 1959). Σε αυτό το στάδιο η σκέψη του παιδιού μπορεί να χαρακτηριστεί από γνωστικό εγωκεντρισμό και η γλώσσα του παιδιού αποκτά μεγάλη αξία καθώς αρχίζει να αναπτύσσει τη συμβολική σκέψη, αλλά και να ταξινομεί τον κόσμο με βάση τα σχήματα, τα χρώματα και τα μεγέθη.

Οι μουτζούρες των παιδιών αποτελούν μια νέα αναπτυξιακή βάση καθώς τα παιδιά τώρα κάνουν συνδέσεις του κόσμου γύρω τους με τα διάφορα σχέδιά τους. Σημαντικό ρόλο παρατηρητή



διαδραματίζει ο ενήλικας αν και μπορεί να μην βρει πολλές ομοιότητες ανάμεσα στα έργα των παιδιών και σε όσα του αναφέρουν τα παιδιά για αυτό (Malchiodi, 1988).

Σύμφωνα με τον Gardner (1980) το παιδί περιγράφει τις μουτζούρες που σχεδιάζει. Αυτό είναι το λεγόμενο φαινόμενο της «υπέρμετρης φαντασίας». Βέβαια δεν υπάρχει ακριβής εξήγηση γιατί το παιδί προβαίνει σε αυτές τις εξηγήσεις. Καθώς οι μεγάλοι ρωτούν για τα σχέδια των παιδιών, τα παιδιά επινοούν μια ιστορία για να τους ευχαριστήσουν. Ο Luquet διαπίστωσε ότι τα παιδιά σε αυτό το στάδιο πολύ συχνά τείνουν να απομακρύνονται από τους πρωταρχικούς τους στόχους όταν τελικά το σχέδιό τους καταλήγει να μοιάζει με κάτι άλλο. Αυτές οι ερμηνείες είναι πολύ πιθανό να αλλάζουν με τον καιρό.

Για παράδειγμα το παιδί μπορεί να δημιουργήσει μια μουτζούρα λέγοντας πως «Αυτή είναι η μαμά μου» και λίγο αργότερα να αλλάξει και πάλι την ερμηνεία του σχεδίου του λέγοντας πως είναι κάτι εντελώς διαφορετικό (Malchiodi, 1988).

Το ίδιο χρονικό διάστημα κατά το οποίο τα παιδιά δημιουργούν μουτζούρες κάνουν την εμφάνισή τους και πιο πολύπλοκες συνθέσεις τα λεγόμενα «μάνταλα» όπως ονομάζει η Kellogg (1969). Τα μάνταλα είναι κυκλικά σχήματα, σχέδια ή συνδυασμοί γραμμών και σχημάτων, όπως επίσης και τρίγωνα, κύκλοι, σταυροί, τετράγωνα και παραλληλόγραμμα. Αυτά αποτελούν κάποια βασικά στοιχεία τα οποία δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να εξασκηθούν για να δημιουργήσουν κάποιες αντιπροσωπευτικές εικόνες για το μέλλον.

### **2.2.3 Ανθρώπινες μορφές και δημιουργία πρώτων σχημάτων.**

Αυτό το στάδιο βρίσκεται στην προπραξιακή περίοδο και συγκεκριμένα στην τελευταία φάση όπου αναδύεται η συμβολική σκέψη, η ικανότητα ταξινόμησης και δημιουργίας των πρώτων συσχετισμών καθώς και η κατανόηση των αριθμών. Η έννοια του χώρου γίνεται πιο κατανοητή σε αυτό το στάδιο. Αρχικά τα παιδιά αντιλαμβάνονται την έννοια του χώρου σε σχέση με τον εαυτό τους και το σώμα τους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως η αντίληψη αυτή των παιδιών μπορεί να συνδεθεί τόσο ισχυρά με τον εαυτό τους με αποτέλεσμα οι σκέψεις και τα συναισθήματά τους να συγχέονται με τους ανθρώπους και τα αντικείμενα που υπάρχουν γύρω τους (Malchiodi, 1988).



Σύμφωνα με τους Lowenfeld&Brittain (1982) το πιο σημαντικό σε αυτό το στάδιο είναι η εμφάνιση υποτυπωδών ανθρώπινων μορφών που αποκαλούνται γυρίνοι. Η ονομασία τους αυτή οφείλεται στο ότι μοιάζουν με βάτραχο στα πρώτα στάδια της ζωής του.

Αυτές οι μορφές αν και πρωτόγονες παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους παρ' όλο που φαίνονται ίδιες. Η κάθε μορφή από αυτές μπορεί να παρουσιάζει και ένα διαφορετικό πρόσωπο για παράδειγμα: μαμά, μπαμπάς, αδελφή κλπ. Οι γυρίνοι εμφανίζονται κυρίως σε παιδιά ηλικίας 4-6 ετών (Malchiodi, 1988).

Σύμφωνα με τον Arnheim (1974) οι γυρίνοι συνήθως αποτελούνται από ένα υποτυπώδες κεφάλι (έναν κύκλο), δυο πόδια (δυο γραμμές που ξεκινούν από το κάτω μέρος του κύκλου) και πιο σπάνια βραχίονες (δυο γραμμές, μια δεξιά και μια αριστερά του κύκλου). Μερικές φορές το κεφάλι περιλαμβάνει και κάποια χαρακτηριστικά που θυμίζουν πρόσωπο (μάτια, μύτη και στόμα) και σπάνια αφαλό. Στη συνέχεια επισημαίνει ότι τα παιδιά προσπαθώντας να δημιουργήσουν ανθρώπινες μορφές όσο πιο απλά γίνεται, καταλήγουν να δημιουργούν μορφές που μοιάζουν με γεωμετρικά σχήματα λόγω του περιορισμένου ζωγραφικού τους «λεξιλογίου».

Η χρήση του χρώματος σε αυτό το στάδιο συνεχίζει να είναι υποκειμενική, ωστόσο μερικά παιδιά ξεκινούν να συνδέουν αυτό που αντιλαμβάνονται στο περιβάλλον τους (τα φύλλα είναι πράσινα). Αφού οι επιλογές των χρωμάτων γίνονται υποκειμενικά είναι δύσκολο να διακρίνουμε αν η χρήση ενός ασυνήθιστου χρώματος αποτελεί κάτι το μη φυσιολογικό. Άλλωστε η ζωγραφική του μέσου-φυσιολογικού παιδιού είναι ελεύθερη σε αυτή την ηλικία και μάλιστα ευρηματική, χωρίς κανόνες για παράδειγμα μοβ ήλιος (Malchiodi, 1988).

Αυτή η περίοδος ονομάζεται «προσχηματικό στάδιο καλλιτεχνικής ανάπτυξης» διότι υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στη ζωγραφιά, τη σκέψη και την πραγματικότητα. Σε αυτό το στάδιο δεν παρατηρείται συνειδητή προσέγγιση του σχεδίου. Τα παιδιά μπορεί να τοποθετούν ανακατεμένα τα αντικείμενα επάνω στο χαρτί αδιαφορώντας για τα δυσανάλογα μεγέθη. Μια μορφή μπορεί να κινείται ελεύθερα στο χώρο ακόμα και ανεστραμμένη, αφού τα παιδιά δεν ενδιαφέρονται για την κατεύθυνση ή ακόμα και τη σχέση μεταξύ των αντικειμένων (Lowenfeld&Brittain, 1982).

Η Golomb (1990) αναφέρει ότι το πιο συνηθισμένο θέμα στα έργα των παιδιών αποτελούν οι ανθρώπινες μορφές, πιο συγκεκριμένα οι αυτοπροσωπογραφίες και η απεικόνιση μελών της οικογένειας. Η συγκεκριμένη ανακάλυψε ότι αν ζητήσουμε από το παιδί να μας κατονομάσει

διάφορα μέρη του σώματος θα αναφέρει πολλά πράγματα τα οποία όμως έχει παραλείψει να ζωγραφίσει.

Η συγκεκριμένη διαπίστωση μας επισημαίνει το πόσο σημαντικό είναι να δίνουμε την ευκαιρία στα παιδιά να μας μιλήσουν για τους ανθρώπους που ζωγράρισαν, επειδή με αυτό τον τρόπο τους δίνουμε τη δυνατότητα να μας πουν κάποιες λεπτομέρειες οι οποίες δεν είναι εμφανείς στα μάτια ενός ενήλικα.

#### **2.2.4 Ανάπτυξη οπτικού σχεδιασμού.**

Σε αυτό το στάδιο διαπιστώνουμε τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού και την έναρξη των συγκεκριμένων νοητικών συλλογισμών. Τα παιδιά αρχίζουν να καταλαβαίνουν τις έννοιες της σταθερότητας των μεγεθών και του βάρους και αρχίζουν να τοποθετούν τα αντικείμενα σε μια λογική σειρά. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά αρχίζουν να κατανοούν την έννοια της οργάνωσης. (Piaget, 1959, Piaget & Inhelder, 1971). Μια σημαντική παρατήρηση είναι ότι τα παιδιά γίνονται λιγότερο εγωκεντρικά και μπορούν να αναπαριστούν αντικείμενα σκεπτόμενα τη σχέση τους και με το περιβάλλον και όχι μόνο τον εαυτό τους.

Ο Piaget (1959) επισημαίνει ότι σε αυτή την περίοδο τα παιδιά ξεκινούν μια προσπάθεια να βρουν την τάξη στο περιβάλλον και να αναπτύξουν κανόνες συμπεριφοράς και δομές στη ζωή τους. Αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά εκφράζονται μέσω της ζωγραφικής και της δημιουργικής έκφρασης.

Σύμφωνα με τους Lowenfeld & Brittain (1982) τα παιδιά αρχίζουν να ανακαλύπτουν τη σχέση ανάμεσα στο χρώμα και στα αντικείμενα. Πολλές φορές μάλιστα τα παιδιά χρησιμοποιούν το χρώμα με αυστηρό και άκαμπτο τρόπο όπως για παράδειγμα όλα τα φύλλα πρέπει να έχουν το ίδιο πράσινο χρώμα.

Τα σχέδια των παιδιών αποκτούν άλλη μορφή. Οι γυρίνοι του προηγούμενου σταδίου έχουν εξαφανιστεί και στη θέση τους έρχονται τώρα ανθρώπινες μορφές με κεφάλι, σώμα και περισσότερες λεπτομέρειες. Οι φιγούρες αυτές στέκονται όρθιες σε μια νοητή γραμμή η οποία αναπαριστά το έδαφος. Επίσης μπορεί να υπάρχει και άλλη μια οριζόντια γραμμή η οποία αναπαριστά τον ουρανό.

Σε αυτό το στάδιο όμως το παιδί δυσκολεύεται να αναδείξει την έννοια του βάθους στις ζωγραφιές του. Για παράδειγμα τα παιδιά θέλοντας να αναπαραστήσουν ένα τραπέζι φτιάχνουν μια απλή όψη η οποία είναι ορατή από τα πλάγια και τα αντικείμενα που υπάρχουν πάνω του αιωρούνται. Αυτό το φαινόμενο έχει ονομαστεί ανάπτυξη σχήματος.

Τέλος ένα άλλο στοιχείο αυτού του σταδίου είναι η υπερβολή στο μέγεθος. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία πραγματοποιούν μεγάλες διακυμάνσεις στα σχέδιά τους οι οποίες είναι φυσιολογικές. Τα πρόσωπα και τα αντικείμενα απεικονίζονται μεγαλύτερα ανάλογα με τη σπουδαιότητα που τα παιδιά τους αποδίδουν. Έτσι ένα παιδί μπορεί να αναπαραστήσει τον εαυτό του πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με ένα δέντρο η ένα σπίτι, ειδικά αν θέλει να τονίσει και να δώσει μεγαλύτερη σημασία στον εαυτό του (Malchiodi, 1988).



### 2.2.5 Ρεαλισμός

Αυτό το στάδιο της καλλιτεχνικής ανάπτυξης των παιδιών έχει συνάφεια με την περίοδο των συγκεκριμένων νοητικών πράξεων και με την απομάκρυνση των παιδιών από τον εγωκεντρικό τρόπο σκέψης. Τώρα τα παιδιά αρχίζουν να λαμβάνουν υπόψη τους τις σκέψεις, τη γνώμη και τα συναισθήματα των άλλων. Σε αυτή την ηλικία πλέον είναι σε θέση να κατανοούν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους κάτι το οποίο αποτελεί σημαντικό κομμάτι για να αρχίσουν να αναπτύσσουν την ικανότητα να συνεργάζονται σε ομάδες. Επίσης τα παιδιά αρχίζουν να κατανοούν καλύτερα το περιβάλλον το οποίο τους περιβάλλει και έτσι ψάχνουν να βρουν διαφορετικούς τρόπους εικαστικής έκφρασης γιατί οι προηγούμενοι δεν ικανοποιούν πλέον τις ανάγκες τους.

Το στάδιο αυτό αναφέρεται σε παιδιά ηλικίας 9-10 ετών, όπου τα παιδιά αρχίζουν να παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον στο να αναπαραστούν τα στοιχεία ως ρεαλιστικά. Σταδιακά τα παιδιά απομακρύνονται από τις σχηματικές αναπαραστάσεις και τα σχέδιά τους γίνονται πιο σύνθετα. Ταυτόχρονα ξεκινάει και μια προσπάθεια για την απόδοση της προοπτικής. Τα χρώματα που χρησιμοποιούν τα παιδιά τώρα είναι πιο κοντά σε αυτά που συναντάμε στη φύση. Οι ανθρώπινες μορφές αποτυπώνονται με περισσότερες λεπτομέρειες και χρησιμοποιούνται διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά ως προς το φύλο (Malchiodi, 1988).

Σύμφωνα με την Malchiodi (1988) τα παιδιά ξεκινούν να ζωγραφίζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια γιατί θέλουν να έχουν ένα «φωτογραφικό» αποτέλεσμα. Σε αυτό το στάδιο που βρίσκονται μειώνεται και η ικανότητά τους να δημιουργούν φανταστικούς κόσμους όπως συνήθιζαν να δημιουργούν στην ηλικία των 4 ή 5. Όλα τα πράγματα που υπάρχουν γύρω τους τα αντιλαμβάνονται από την πραγματική τους πλευρά με αποτέλεσμα όσο καλύτερα αναπαριστούν ένα αντικείμενο, άτομο ή τοπίο, τόσο καλύτερη γίνεται η ζωγραφική τους.

Από την ηλικία των 6-7 αρχίζει να γίνεται πιο έντονο το ενδιαφέρον των παιδιών για τον πραγματικό κόσμο. Τα παιδιά δείχνουν μια προτίμηση προς τις παραδοσιακές ζωγραφιές επειδή είναι πιο ρεαλιστικές. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα δηλώνουν ότι οι ζωγραφιές τους είναι καλύτερες από τους πίνακες γιατί δείχνουν να είναι πιο αληθινές (Gardner, 1982).

Μια άλλη πτυχή που παρατηρούμε σε αυτό το στάδιο είναι ότι πλέον τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν και να δημιουργήσουν συνθέσεις με πολύ διαφορετικούς τρόπους από αυτούς που χρησιμοποιούσαν σε μικρότερες ηλικίες.

Ένα δημοφιλές θέμα που χρησιμοποιούν τα παιδιά είναι τα καρτούν. Σε περίπτωση που θέλουν να ζωγραφίσουν έναν άνθρωπο τα παιδιά θα προτιμήσουν να τον αναπαραστήσουν ως καρτούν γιατί νιώθουν πιο άνετα να το χρησιμοποιήσουν στα έργα τους (Malchiodi, 1988).

Σταδιακά όμως τα παιδιά χάνουν το ενδιαφέρον τους προς τη ζωγραφική αν δεν παρακινηθούν από τους γονείς τους ή αν δεν παρακολουθήσουν κάποια σχετικά μαθήματα.

Ο Gardner (1982) επισημαίνει ένα πολύ σημαντικό λόγο που τα παιδιά χάνουν σταδιακά το ενδιαφέρον τους για τη ζωγραφική. «Υπάρχει άλλη μια πιθανότητα: τα παιδιά μπορεί απλώς να καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα συναισθήματά τους δεν εκφράζονται πλέον ικανοποιητικά μέσα από τα σχέδιά τους, ή ότι η ζωγραφική δεν είναι κατάλληλο μέσο για να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματά τους...η ζωγραφική ως μέσο έκφρασης είναι πιο πιθανό να αφορά τα παιδιά των οποίων η πορεία ανάπτυξης παρουσιάζει πολλές διακυμάνσεις- κυρίως εκείνα τα οποία, λόγω προσωπικών, οικογενειακών ή κοινωνικών προβλημάτων, δεν έχουν ακόμη υποταχθεί στις πιέσεις που διαπλάθουν τα άλλα παιδιά» (σελ. 152).

Πράγματι μπορεί να είναι αυτός ο λόγος που τα παιδιά χάνουν το ενδιαφέρον τους. Τα παιδιά όμως εκ των πραγμάτων σε αυτό το στάδιο χάνουν το ενδιαφέρον τους είτε επειδή δεν έχουν

πλέον τις ευκαιρίες ή τα ερεθίσματα, είτε επειδή απογοητεύτηκαν από κάποια αρνητικά σχόλια, είτε ακόμη επειδή δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους.

### 2.2.6 Εφηβεία

Όπως αναφέρθηκε οι περισσότεροι δεν φτάνουν σε αυτό το στάδιο διότι χάνουν το ενδιαφέρον τους. Οι περισσότεροι σταματούν να ασχολούνται με τη ζωγραφική στην ηλικία των 10-11 ετών. Αυτό συμβαίνει είτε γιατί στρέφονται σε άλλα ενδιαφέροντα είτε γιατί νιώθουν ανεπαρκείς ως προς την δεξιότητα των εικαστικών. Συνεπώς είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε ότι υπάρχουν πολλοί έφηβοι οι οποίοι μπορεί να μην έχουν τις εικαστικές δεξιότητες και εμπειρίες να ζωγραφίζουν, κάτι το οποίο είναι φυσιολογικό, και έτσι να μην έχουν επαφές με την τέχνη.

Υπάρχουν βέβαια και έφηβοι οι οποίοι συνεχίζουν να ζωγραφίζουν στην ηλικία των 14-15 ετών και αποδίδουν με μεγαλύτερη ακρίβεια την προοπτική στα σχέδιά τους. Αυτό γίνεται με την προσθήκη περισσότερων λεπτομερειών, με την καλύτερη κατανόηση του περιβάλλοντος, τη χρήση περισσότερων υλικών και χρωμάτων και γενικά την καλύτερη δημιουργία αφηρημένων εικόνων.

Συνεπώς όταν οι νέοι παρακινούνται και ενθαρρύνονται να αναπτύξουν και να βελτιώσουν τις εικαστικές τους δεξιότητες καταλήγουν να δημιουργούν πράγματι εντυπωσιακά έργα, λεπτομερειακά με τονισμένο ύφος και καλό περιεχόμενο (Malchiodi, 1988).

### 2.3 Τα συναισθήματα.

Λένε ότι τα συναισθήματά μας είναι αυτά που μας βοηθούν να αντιμετωπίσουμε δύσκολες καταστάσεις καθώς και υποχρεώσεις. Καθημερινά ερχόμαστε αντιμέτωποι με διάφορους κινδύνους, μπορεί να ζήσουμε την απώλεια κάποιου αγαπημένου μας προσώπου όμως παρ' όλα αυτά εμμένουμε σε ένα στόχο που έχουμε ορίσει, όπως για παράδειγμα η δημιουργία σχέσης με κάποιον σύντροφο ή οικογένειας.

Κάθε συναίσθημα αποτελεί και ένα ξεχωριστό δρόμο για δράση. Όλα τα συναισθήματα δεν είναι ίδια αλλά το καθένα μας οδηγεί σε μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Το καθένα μας βοηθά να αντιμετωπίσουμε τις διάφορες προκλήσεις που μας δίνει η ανθρώπινη ζωή. Μιας και τα συναισθήματα αποτελούν καταστάσεις που επαναλαμβάνονται συνεχώς και πάντα, η αξία τους είναι πολύ σημαντική καθιστώντας έτσι τα συναισθήματά μας σε έμφυτες, αυθύπαρκτες τάσεις της ανθρώπινης υπόστασης (Goleman, 1998).

Τα συναισθήματα τα κατανοούμε καλύτερα αν παρατηρήσουμε τα παιδιά. Κάθε συναίσθημα διαδραματίζει και ένα διαφορετικό ρόλο όπως διαπιστώνεται από τη βιολογική τους ύπαρξη.

Ερευνητές διαφωνούν ως προς το ποια θα πρέπει να θεωρηθούν πρωταρχικά συναισθήματα και ποιες είναι οι βασικές οικογένειες των συναισθημάτων. Το κάθε συναίσθημα προετοιμάζει το κάθε άτομο καθώς και το σώμα για ένα διαφορετικό είδος αντίδρασης. Μερικά από τα βασικά συναισθήματα είναι τα εξής:

Ο **θυμός**, κάνει το αίμα μας να κατευθύνεται πιο γρήγορα στα χέρια μας και δίνει την αφορμή πιο εύκολα να πάρουμε ένα όπλο και να επιτεθούμε σε κάποιον εχθρό.

Ο **φόβος** από την άλλη μας κάνει πιο ευερέθιστους και έτοιμους να αντιδράσουμε σε κάθε άμεση απειλή.

Η **ευτυχία** αυξάνει την ενεργητικότητά μας και κάνει τις ανησυχητικές σκέψεις μας να φεύγουν μακριά. Γενικά η ευτυχία εφοδιάζει το σώμα μας με ξεκούραση, ετοιμότητα αλλά και ενθουσιασμό για κάθε μια από τις δραστηριότητες που έχουμε κατά νου να κάνουμε για να επιτύχουμε κάποιους στόχους μας.



Η **αγάπη** είναι το πιο τρυφερό συναίσθημα. Μάχεται τα συναισθήματα του φόβου και του θυμού που προκύπτουν από κάποιες αρνητικές δραστηριότητές μας και λειτουργεί ως αντίδραση σε αυτά.

Ένα άλλο συναίσθημα η **έκπληξη** μας βοηθά να πληροφορηθούμε πιο γρήγορα από κάποιο αναπάντεχο γεγονός, κάνοντάς μας με αυτό τον τρόπο να συνειδητοποιήσουμε τι συμβαίνει και να αντιδράσουμε με το πιο γρήγορο σχέδιο δράσης.

Το συναίσθημα της **αηδίας** μιλάει από μόνο του. Κάτι επιδιώκει να μπει στην όσφρησή μας ή στη γεύση μας κυριολεκτικά και μεταφορικά.

Τέλος η **λύπη** μας βοηθά να λειτουργούμε προσαρμοστικά σε καταστάσεις απώλειας κάποιου αγαπημένου μας προσώπου ή να αντιμετωπίσουμε κάποια απώλεια. Η λύπη μειώνει σιγά σιγά την ενέργειά μας αλλά και του ενθουσιασμού μας για τις καθημερινές δραστηριότητές μας, με αποτέλεσμα όσο περισσότερο προχωράει να οδηγούμαστε στην κατάθλιψη (Goleman, 1998).

## **2.4 Σημαντικά θέματα και μεγέθη στα σχέδια των παιδιών.**

Ένα σημαντικό στοιχείο του σχεδίου που θεωρείται ότι έχει συναισθηματική αξία είναι το μέγεθος και το θέμα. Μια συναισθηματική απεικόνιση του θέματος σε ένα σχέδιο είναι ότι τα παιδιά θα τονίσουν τα στοιχεία που παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον και έχουν προσωπική σημασία για αυτά (Machover, 1949). Η εντύπωση ότι τα προσωπικά ή συναισθηματικά σημαντικά θέματα που μπορούν να τονιστούν σε ένα σχέδιο δεν περιορίζεται μόνο στις αναλύσεις της τέχνης. Πολλοί ερευνητές υποστήριξαν ότι πολλά παιδιά και ειδικά παιδιά κάτω των 6 ετών χρησιμοποιούν το μέγεθος στα σχέδιά τους για να δηλώσουν με αυτό τον τρόπο πόσο σημαντικό είναι το θέμα τους (Thomas & Silk, 1989).



Κατά τον Luquet (1927) ο οποίος εισήγαγε την παραδοσιακή ταξινόμηση της σχεδιαστικής ανάπτυξης, τα παιδιά κάτω των 6 ετών δεν πετυχαίνουν τις σωστές αναλογίες των μεγεθών στα σχέδιά τους. Αυτό συμβαίνει γιατί το μέγεθος αναπαριστά την σπουδαιότητα σε αυτή την περίπτωση και όχι μια προσπάθεια για αναπαράσταση σωστών αναλογιών.

Ο Lowenfeld ήταν ο πρώτος που υποστήριξε ότι τα παιδιά δηλώνουν τη σπουδαιότητα στα σχέδιά τους με τη βοήθεια του μεγέθους. Για να γίνει καλύτερα κατανοητό το φαινόμενο αυτό δίνει και ένα παράδειγμα αναφέροντας το σχέδιο ενός παιδιού που παρουσιάζει ένα κορίτσι να μαζεύει λουλούδια (Lowenfeld & Brittain, 1975 σελ.188). Στο σχέδιο τα χέρια του κοριτσιού είναι τεράστια στο μέγεθος δίνοντας έτσι μεγαλύτερη βαρύτητα στη δραστηριότητα και όχι στο κορίτσι.

Σύμφωνα με την έρευνα της Fox (1989) τα παιδιά στα σχέδιά τους όταν ζωγραφίζουν τους γονείς τους κάνουν μεγαλύτερες τις μορφές τους από ότι των «συνηθισμένων» ανδρών και γυναικών, είτε υπάρχει διαφορά στις λεπτομέρειες που χρησιμοποιούν σε αυτά είτε όχι. Σε γενικές γραμμές θα περιμέναμε οι γονείς όπως και οι συνηθισμένοι άνθρωποι να έχουν το ίδιο μέγεθος και να μην παρουσιάζονται διαφορετικά. Αυτό το αποτέλεσμα όμως μας αποκαλύπτει ότι υπάρχει ένα φαινόμενο που επηρεάζει το μικρό σχεδιαστή στα έργα του και αυτό είναι η σπουδαιότητα του μεγέθους

Είναι γνωστό ότι η σπουδαιότητα στα παιδικά σχέδια δεν αποτελεί από μόνη της ένα σημαντικό παράγοντα. Σημαντικό παράγοντα διαδραματίζουν και τα συναισθήματα τα οποία συνδέονται με το θέμα. Είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι τα ελκυστικά και ενδιαφέροντα θέματα φαίνεται να είναι μεγαλύτερα από θέματα του ίδιου πραγματικού μεγέθους (Thomas & Silk, 1989).

Παρατηρούμε ότι στα σχέδια των μικρών παιδιών τα πιο συνηθισμένα θέματα είναι εκείνα που αναπαριστούν τα δέντρα, τα σπίτια ακόμη και τα αυτοκίνητα τα οποία παρουσιάζονται ανθρωπομορφικά. Ο άνθρωπος βρίσκεται στο επίκεντρο όλων αυτών των θεμάτων και η φύση έρχεται να τον ολοκληρώσει καθώς παρουσιάζεται να έχει το πρόσωπό του, δηλαδή να παρουσιάζεται με αισθήματα χαράς και λύπης όπως και αυτός. Επίσης, τα παιδιά πολύ συχνά

σχεδιάζουν και εικόνες από διάφορα παραμύθια που έχουν ακούσει ή από πράγματα που βλέπουν σε διάφορους περιπάτους που πραγματοποιούν (Κακίση-Παναγοπούλου, 2001).

Πέρα όμως από όλα αυτά τα παιδιά μέσα από τα έργα τους μας αποκαλύπτουν όλη εκείνη την παιδική απλότητα που τα διακατέχει, μας παρουσιάζονται όπως ακριβώς είναι, άλλοτε με απεριόριστη φαντασία και άλλοτε με λιγότερη, βίαια ή γλυκά, εκφράζουν τις ανησυχίες τους, πάνω από όλα όμως ελκυστικά γιατί μας τα εμπιστεύθηκαν και μας ζητούν μια απόδειξη αγάπης.

## **B' Μέρος**

### **Κεφάλαιο 3 : Η Έρευνα**

---

#### **3.1. Ερευνητική προσέγγιση.**

Όταν αναφερόμαστε στον όρο «εκπαιδευτική έρευνα» στην πραγματικότητα αναφερόμαστε σε μία συστηματική διαδικασία που αφορά τη συλλογή καθώς και την ανάλυση δεδομένων που έχουν σκοπό να μας οδηγήσουν στο να κατανοήσουμε ορισμένα φαινόμενα αλλά και στο να επιλύσουμε διάφορα προβλήματα που μας απασχολούν κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με διάφορους ερευνητές η επιστημονική εκπαιδευτική έρευνα απαρτίζεται από τέσσερα κυρίως χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία είναι τα εξής: 1.) στηρίζεται κυρίως σε θεωρητική βάση, 2.) διεξάγεται με αξιόπιστη και έγκυρη μεθοδολογία, 3.) συνεισφέρει στη βιβλιογραφία και τέλος 4.) εκτελείται με ευαισθησία σε θέματα δεοντολογίας. Η εκπαιδευτική έρευνα γίνεται σύμφωνα με δύο προσεγγίσεις, την ποιοτική και την ποσοτική. Οι δύο αυτές προσεγγίσεις διαφέρουν κυρίως ως προς το σκοπό που διεξάγονται, ως προς τη μορφή που έχουν τα δεδομένα τους, ως προς τα εργαλεία με τα οποία γίνεται η ανάλυση τους, ως προς τις φιλοσοφικές παραδοχές και τις σχολές και τελευταίο και βασικό σημείο ως προς την έμφαση στο γενικό ή στο συγκεκριμένο.

Πιο αναλυτικά με τον όρο «ποιοτική έρευνα» αναφερόμαστε στα χαρακτηριστικά της έρευνας τα οποία μας δίνουν πληροφορίες για το ποιο ήταν ή για ποιο λόγο έγινε η έρευνά μας αντικείμενο μελέτης. Συνεπώς θα πρέπει να παρουσιάζεται με σαφήνεια το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο του περιβάλλοντος που συλλέχθηκαν τα δεδομένα για να διεξαχθεί η έρευνά μας (Robson, 2007). Μια ποιοτική έρευνα θα πρέπει να μας δίνει όπως ονομάζει ο Erickson (1986) την «φυσική ιστορία της διερεύνησης», δηλαδή τι έχει γίνει, από ποιον και πώς, πώς οι κύριες έννοιες ανέκυσαν κατά τη διάρκεια της μελέτης, ποιες μεταβλητές εμφανίστηκαν και εξαφανίστηκαν καθώς και ποιοι κωδικοί οδήγησαν σε σημαντικές εννοήσεις.

Τα βασικά δεδομένα που περιέχονται σε μια ποιοτική έρευνα θα πρέπει να δίνονται σε εστιασμένη μορφή όπως για παράδειγμα με σύντομες περιγραφές, οργανωμένες αφηγήσεις ή παρουσιάσεις των δεδομένων, ώστε ο αναγνώστης να μπορεί μαζί με τον ερευνητή να εξάγει συμπεράσματα. Επίσης θα πρέπει τα συμπεράσματα να εκφράζονται ξεκάθαρα και να περιγράφεται η ευρύτερη σημασία τους στο χώρο των ιδεών που περιγράφουν (Robson, 2007).

Σκοπός της έρευνας κατά την ποιοτική προσέγγιση δεν είναι ο έλεγχος προδιατυπωμένων υποθέσεων, αλλά η ανακάλυψη νέων πτυχών και διαστάσεων του εξεταζόμενου αντικειμένου και η σε βάθος κατανόησή του. Για αυτό τον λόγο οι ποιοτικές έρευνες υιοθετούν ευέλικτα ερευνητικά σχέδια, τα οποία είναι σε θέση να επαναπροσδιορίζονται από όλες τους τις μεριές κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας και σύμφωνα με τα ερευνητικά ευρήματα που προκύπτουν ήδη από τα αρχικά στάδια της έρευνας. Σύμφωνα με την ποιοτική προσέγγιση, η θεωρητική επεξεργασία και η εμπειρική διερεύνηση δεν διαχωρίζονται ως δύο διαφορετικά στάδια του ερευνητικού έργου, αλλά εμπλέκονται στη διαδικασία τροφοδοτώντας η μία την άλλη. Η συμμετοχή του ερευνητή στο πεδίο της έρευνας και η επικοινωνία του με τα υποκείμενα της έρευνας θεωρείται, σύμφωνα με την ποιοτική προσέγγιση, απαραίτητη και δεν λαμβάνεται ως ανασταλτικός παράγοντας. Ο αναστοχασμός του ερευνητή σχετικά με την παρουσία του στο πεδίο, οι παρατηρήσεις, οι εντυπώσεις του, τα συναισθήματά του καταγράφονται στο ημερολόγιο της έρευνας και αξιοποιούνται κατά την ερμηνεία των δεδομένων (Τσιώλης, 2011).

Όσον αφορά την ποσοτική προσέγγιση, εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο στις δειγματοληπτικές/εξεταιρικές έρευνες. Σκοπός της είναι η αποκάλυψη γενικών κανονικοτήτων ή τάσεων, που αφορούν τα κοινωνικά φαινόμενα, μέσω της διερεύνησης αυτών των φαινομένων ανάμεσα σε ένα πλήθος περιπτώσεων. Μέσω της εξέτασης ενός μεγάλου όγκου περιπτώσεων εξισορροπούνται οι ιδιομορφίες των μεμονωμένων περιπτώσεων και, ως αποτέλεσμα οι κανονικότητες ή οι τάσεις που προκύπτουν, μπορούν να θεωρηθούν γενικά ισχύουσες. Οι περιπτώσεις, που περιλαμβάνονται στην έρευνα, δεν εξετάζονται εξ' ολοκλήρου, αλλά μόνο σε σχέση με εκείνες τις παραμέτρους, η συσχέτιση των οποίων ερευνάται. Οι παράμετροι αυτές παίρνουν τη μορφή μεταβλητών και η συσχέτισή τους, που ελέγχεται εμπειρικά, παίρνει τη μορφή υποθέσεων.

Στην ποσοτική έρευνα τα δεδομένα θα πρέπει να τυποποιηθούν για να μπορούν να μετρηθούν, έτσι ώστε οι μεταβλητές να λάβουν αριθμητική τιμή και μέσω στατιστικών αναλύσεων να ελεγχθούν οι συσχετίσεις και οι συνδιακυμάνσεις τους. Οι ποσοτικές έρευνες ακολουθούν κατά κύριο λόγο έναν αυστηρό και προκαθορισμένο ερευνητικό σχεδιασμό, σύμφωνα με τον οποίο οι περισσότερες κρίσιμες αποφάσεις έχουν ληφθεί από τον ερευνητή πριν από τη διεξαγωγή της έρευνας στο ερευνώμενο πεδίο. Εκείνο βέβαια που επιδιώκεται τελικά, είναι ο εμπειρικός έλεγχος προδιατυπωμένων ερευνητικών υποθέσεων, οι οποίες έχουν συναχθεί παραγωγικά από συγκεκριμένα θεωρητικά πλαίσια. Σύμφωνα με την ποσοτική προσέγγιση, κάθε έρευνα οφείλει να πληροί τα κριτήρια της εγκυρότητας, της αντιπροσωπευτικότητας, της αξιοπιστίας και της αντικειμενικότητας. Όταν πληρούνται τα κριτήρια αυτά, τότε ο ερευνητής μπορεί να υποστηρίξει πώς τα ευρήματά του μπορούν να γενικευτούν (Τσιώλης, 2011).

Παρά το γεγονός ότι η ποιοτική με την ποσοτική έρευνα παρουσιάζουν αρκετές διαφορές μεταξύ τους, ωστόσο ορισμένες φορές για να έχουμε καλύτερα αποτελέσματα στην έρευνα μας χρησιμοποιούμε στοιχεία και από τις δύο προσεγγίσεις, δηλαδή δημιουργούμε μία μεικτή προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, για παράδειγμα πολλές φορές συναντάμε το πρόβλημα της μίας ή των πολλών περιπτώσεων μελέτης. Ναι μεν η έρευνα κινείται σε γενικό επίπεδο, ωστόσο μπορεί να επικεντρωθεί και σε μερικές περιπτώσεις.

### **3. 2. Σκοπός της έρευνας**

*Ο Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί αν τα παιδιά χρησιμοποιούν χρώματα στις ζωγραφιές τους. Ειδικότερα στοχεύει να διαπιστωθεί αν τα παιδιά χρησιμοποιούν συγκεκριμένα χρώματα στις ζωγραφιές τους, και αν επηρεάζονται από τα συναισθήματα τα οποία προκαλούμε μέσω της ανάγνωσης παραμυθιών που προκαλούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Πραγματοποιείται λοιπόν μια σύγκριση των χρωμάτων που χρησιμοποιούν τα παιδιά γενικά στις ζωγραφιές τους, με αυτά που χρησιμοποιούν στην απόδοση των συναισθημάτων. Αν δηλαδή χρησιμοποιούν τα ίδια χρώματα τα παιδιά χωρίς να επηρεάζονται καθόλου ή αν τα αλλάζουν με βάση τα συναισθήματα που τους προκαλούμε.*

### 3.3. Ερευνητικά ερωτήματα

Επίσης για την έρευνα καταθέσαμε τα παρακάτω ερωτήματα

- α. Ερώτημα: Τι συχνότητες χρωμάτων χρησιμοποιούν συνήθως τα αγόρια και τι τα κορίτσια;*
- β. Ερώτημα: Πώς αντιδρούν τα παιδιά όταν θέλουν να ζωγραφίσουν ενώ τους προσφέρουμε περιορισμένη ποικιλία χρωμάτων;*
- γ. Ερώτημα: Τι χρώματα χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;*
- δ. Ερώτημα: Πώς συνθέτουν τα παιδιά τα ζωγραφικά έργα τους, όταν εκφράζουν τα συναισθήματά τους σχετικά με κάποια θέματα- παραμύθια;*

### 3.4 Το δείγμα

Η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε σε ένα νηπιαγωγείο στην περιοχή του Βόλου. Το δείγμα της έρευνάς μας αποτελείται από 15 παιδιά από το νηπιαγωγείο του Βόλου τα οποία συμμετείχαν στη διαδικασία της έρευνάς μας. Η ηλικία των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα είναι 4 έως 6 ετών. Η κατανομή του δείγματος δεν ήταν ομοιόμορφη ως προς το φύλο καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος ήταν 9 αγόρια, σε σχέση με τα κορίτσια που ήταν 6.

### 3.5 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνάς μας χρησιμοποιήσαμε κάποια εργαλεία συλλογής δεδομένων. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε ένας πίνακας για την καταγραφή των χρωμάτων που χρησιμοποιούν πιο συχνά τα παιδιά στα έργα τους, κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων. Σκοπός μας ήταν να ανακαλύψουμε αν χρησιμοποιούν χρώματα και ποια χρώματα χρησιμοποιούν πιο συχνά τα παιδιά στις ζωγραφιές τους, αν έχουν κάποιο αγαπημένο χρώμα που χρησιμοποιούν πάντα ή αν δεν χρησιμοποιούν κάποια χρώματα καθόλου. Στη συνέχεια για τη διεξαγωγή της έρευνάς μας χρησιμοποιήθηκαν τέσσερα παραμύθια με θέμα τα



συναίσθημα. Τα παραμύθια που επιλέχθηκαν είχαν σκοπό να προκαλέσουν στα παιδιά το συναίσθημα της χαράς και το αίσθημα της λύπης. Τα δυο παραμύθια που χρησιμοποιήθηκαν και αναφέρονταν στα αρνητικά συναισθήματα ήταν τα εξής: «Όταν ζηλεύω» και «Φοβάμαι». Τα παραμύθια που χρησιμοποιήθηκαν και αναφέρονταν σε θετικά συναισθήματα ήταν: «Ένας καλόκαρδος καρχαρίας» και «Τα τρία μικρά λυκάκια». Στη διαδικασία της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν επίσης και μαρκαδόροι για την σύνθεση των ζωγραφιών από τα παιδιά μετά από την ανάγνωση του κάθε παραμυθιού. Τέλος, οι 4 ζωγραφίες που έφτιαξαν τα παιδιά έπειτα από την ανάγνωση του κάθε παραμυθιού αποτέλεσαν ένα τρίτο εργαλείο ανίχνευσης.

**3.5.1** Η έρευνά μας έλαβε χώρα στο νηπιαγωγείο του Βόλου όπου κατά τη διεξαγωγή της συμμετείχαν 15 παιδιά ενός νηπιαγωγείου. Αρχικά πριν τη διεξαγωγή της έρευνας συγκεντρώθηκε ένας αριθμός από τις ζωγραφίες των παιδιών (10 στο σύνολο από κάθε παιδί), τις οποίες είχαν δημιουργήσει κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων. Στόχος μας ήταν να ανιχνεύσουμε από τις ζωγραφίες των παιδιών αν χρησιμοποιούν χρώματα ποια χρώματα προτιμούν να χρησιμοποιούν στις ζωγραφίες τους.

**3.5.2** Στη συνέχεια για να παρατηρηθεί αν αντιδρούν και με άλλα χρώματα τα παιδιά τους διάβασα 4 παραμύθια με βάση τα συναισθήματα τα οποία διαβάστηκαν με μια βδομάδα διαφορά. Το πρώτο παραμύθι που διαβάστηκε στα παιδιά είχε τίτλο «Όταν ζηλεύω». Ζητήθηκε από τα παιδιά έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού να φτιάξουν μια ζωγραφιά στην οποία θα αποτύπωναν σκηνές από το παραμύθι, ή οτιδήποτε άλλο τους έκανε εντύπωση. Δόθηκε όμως στα παιδιά ένας περιορισμός. Δηλαδή τα χρώματα που μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ήταν μόνο το κόκκινο, το κίτρινο, το πορτοκαλί και το ροζ (θερμά χρώματα). Στόχος μας ήταν να διαπιστώσουμε αν μπορούν τα παιδιά να αποτυπώσουν το θέμα μόνο με αυτά τα χρώματα και αν αντιδρούν στα συναισθήματα που τους προκαλεί το παραμύθι.

**3.5.3** Έπειτα από αυτή τη διαδικασία ακολούθησε το 2<sup>ο</sup> στάδιο της έρευνας όπου στόχος μας ήταν να παρατηρήσουμε αν τα παιδιά αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο στα αρνητικά συναισθήματα.



Το παραμύθι που διαβάστηκε στα παιδιά είχε τίτλο «Φοβάμαι». Σε αυτό το στάδιο δόθηκαν στα παιδιά όλα τα χρώματα χωρίς περιορισμούς για να δημιουργήσουν μια ζωγραφιά με σκηνές από το παραμύθι ή να αποτυπώσουν τις εντυπώσεις τους από αυτό. Στόχος μας ήταν να διαπιστωθεί αν τα παιδιά επηρεάζονται από τα αρνητικά συναισθήματα που τους προκαλεί το παραμύθι και χρησιμοποιούν τα αντίστοιχα (ψυχρά) χρώματα για να το εκφράσουν ή αν δεν επηρεάζονται καθόλου και χρησιμοποιούν άλλα χρώματα.

**3.5.4** Στο 3<sup>ο</sup> στάδιο της έρευνάς μας χρησιμοποιήθηκαν παραμύθια με θετικά συναισθήματα για να διαπιστώσουμε αν τα παιδιά επηρεάζονται περισσότερο από αυτά. Αρχικά το πρώτο παραμύθι που διαβάστηκε στα παιδιά είχε τίτλο «Τα 3 μικρά λυκάκια». Όπως και στα αρνητικά συναισθήματα, δόθηκε και εδώ περιορισμός στα παιδιά. Οι μαρκαδόροι που δόθηκαν στα παιδιά ήταν το μπλε, το καφέ, το μαύρο, το μωβ και το γκρι (ψυχρά χρώματα). Ζητήθηκε από τα παιδιά να αποτυπώσουν σκηνές από το παραμύθι ή ότι τους έκανε εντύπωση από αυτό, όπως και στα αρνητικά συναισθήματα. Σκοπός μας ήταν να δούμε αν τα παιδιά αντιδράσουν ως προς τα χρώματα και θελήσουν να χρησιμοποιήσουν και άλλα.

**3.5.5** Στο τελευταίο στάδιο της έρευνάς μας διαβάστηκε και το τελευταίο παραμύθι με τα θετικά συναισθήματα με τίτλο «Ένας καλόκαρδος καρχαρίας». Δεν δόθηκε κάποιος περιορισμός αλλά τα παιδιά μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν όσα χρώματα ήθελαν για να αποτυπώσουν σκηνές από το παραμύθι. Όπως και στα αρνητικά συναισθήματα θέλαμε να διαπιστώσουμε αν τα παιδιά επηρεάζονται από τα θετικά συναισθήματα και χρησιμοποιούν αντίστοιχα (θερμά) χρώματα για να αποτυπώσουν σκηνές από το παραμύθι.

### 3.6 Αποτελέσματα και συζήτηση

*Στο 1<sup>ο</sup> Ερώτημα: Τι συχνότητες χρωμάτων χρησιμοποιούν συνήθως τα αγόρια και τι τα κορίτσια;* Ο Πίνακας 1 αναπαριστά τα χρώματα που χρησιμοποιούν τα παιδιά (και είναι από το δείγμα των δέκα έργων των παιδιών ελεύθερης έκφρασης) και ειδικά εμφανίζει τις προτιμήσεις των παιδιών στα χρώματα, όπως προέκυψαν από την ανάλυσή μας, κατά τη συλλογή των ζωγραφιών από τα παιδιά. Πιο αναλυτικά ο Πίνακας 1 δείχνει ότι το μπλε και το πράσινο χρώμα ανήκει στις πρώτες προτιμήσεις των αγοριών. Σε δεύτερες προτιμήσεις έρχεται το κίτρινο, το καφέ, το κόκκινο και το πορτοκαλί. Ενώ στις τρίτες προτιμήσεις τα αγόρια χρησιμοποιούν στις ζωγραφιές τους το μαύρο, το μωβ, το ροζ και το γκρι. Όσον αφορά τα κορίτσια παρατηρείται ότι στις πρώτες προτιμήσεις έρχεται το κόκκινο, το κίτρινο όπως και το πράσινο χρώμα. Στις δεύτερες προτιμήσεις χρησιμοποιούν το μπλε, το καφέ, το πορτοκαλί και το ροζ χρώμα. Τρίτα χρώματα στις προτιμήσεις τους έρχονται το μωβ, το μαύρο και τελευταίο το γκρι. Παρατηρείται επίσης πως αγόρια και κορίτσια έχουν κοινό χρώμα το πράσινο.

Πίνακας 1<sup>ος</sup> Προτιμήσεις των χρωμάτων σε ελεύθερη έκφραση (από το δείγμα των δέκα έργων των παιδιών)

Δείγμα 9 αγοριών	Χρώματα προτίμησης	Βαθμός συχνότητας χρήσης του χρώματος στα έργα τους
	Μπλε	9
	Μωβ	5
	Πράσινο	9
	Μαύρο	6
	Γκρί	2
	Καφέ	7
	Κόκκινο	7
	Κίτρινο	8
	Πορτοκαλί	7
	Ρόζ	4
Δείγμα 6 κοριτσιών		
	Μπλε	5
	Πράσινο	6
	Μωβ	4
	Μαύρο	3
	Καφέ	5
	Γκρί	1
	Κόκκινο	6
	Κίτρινο	6
	Πορτοκαλί	5
	Ρόζ	5

**Στο β. Ερώτημα: Πώς αντιδρούν τα παιδιά όταν θέλουν να ζωγραφίσουν ενώ τους προσφέρουμε περιορισμένη ποικιλία χρωμάτων;** Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει ότι μετά την ανάγνωση του παραμυθιού αρκετά παιδιά αντέδρασαν λεκτικά, αναζητώντας και άλλα χρώματα για να βάλουν στη ζωγραφιά τους. Επίσης παρατηρείται ότι τα 6 από τα 9 αγόρια ζητούν και άλλα χρώματα για να χρησιμοποιήσουν στο έργο τους ενώ από τα κορίτσια ζητούν τα 3 από τα 6. Το χρώμα που αναζητούν τα παιδιά κατά κύριο λόγο είναι το καφέ.

**Πίνακας 2<sup>ος</sup> Αντιδράσεις και εικαστικές δημιουργίες των παιδιών μετά την αφήγηση του παραμυθιού «ΟΤΑΝ ΖΗΛΕΥΩ» (ΓΙΑ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ), ενώ τους προσφέρθηκαν θερμά χρώματα)**

	ΟΝΟΜΑ ΝΗΠΙΟΥ	ΛΕΚΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ	ΖΩΓΡΑΦΙΑ-ΧΡΩΜΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ
1	Χ. Β.	Ήθελε μαύρο χρώμα	Κίτρινο , πορτοκαλί	Μια μαμά με ένα παιδάκι. Δεν ζηλεύουν, είναι χαρούμενοι.
2	Α.		Ροζ	Μια θάλασσα
3	Χ. Βα.		Κίτρινο πορτοκαλι, ροζ	Ένα αρκουδάκι που ζηλεύει.
4	Δ.	Ήθελε καφέ χρώμα	Κόκκινο, πορτοκαλί	Ένα αρκουδάκι θυμωμένο
5	Β.	Ήθελε μαύρο χρώμα	Κόκκινο, πορτοκαλί	Η μαμά ζηλεύει γιατί ο μπαμπάς αγαπάει πιο πολύ το παιδάκι.
6	Δ.	Ήθελε καφέ, μαύρο	κίτρινο, πορτοκαλί Ροζ,	Το σπιτάκια από το αρκουδάκι.
7	Μ.		Κίτρινο, ροζ, κόκκινο, πορτοκαλι	Ένα κοριτσάκι που μαζεύει λουλούδια
8	Γ.Δ.	Ήθελε καφέ	Κίτρινο, Ροζ, πορτοκαλί, κόκκινο	Διαστημόπλοια
9	Β.		κίτρινο, ροζ, Πορτοκαλί.	Ο εαυτός μου.
10	Α.	Ήθελε μωβ, καφέ Σκούρο μπλε	κίτρινο, πορτοκαλι	Η μαμά μου
11	Δ. Α.	Ήθελε καφέ	Ροζ, κόκκινο, μώβ	Το σπίτι από το αρκουδάκι
12	Σ.	Ήθελε καφέ	Κίτρινο, ροζ, κόκκινο, Πορτοκαλί	Ένα κοριτσάκι με ένα μπαλόνι
13	Γ. Τσ.		Κόκκινο, πορτοκαλί, κίτρινο	Δυο τέρατα
14	Δ. Δ.	Ήθελε μαύρο, καφέ	Κίτρινο, πορτοκαλί, Ροζ,	Διαστημόπλοια και εξωγήινοι.
15	Β.		πορτοκαλί, ροζ, Κίτρινο, κόκκινο	Ένα κοριτσάκι που παίζει.

**Στο γ. Ερώτημα: Τι χρώματα χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;** Όπως παρατηρείται στον Πίνακα 3 μόνο τα 4 παιδιά από τα 15 επηρεάστηκαν από το αρνητικό συναίσθημα και το απέδωσαν στη ζωγραφιά τους χρησιμοποιώντας τα ψυχρά χρώματα. Αρκετά παιδιά, 8 στο σύνολο χρησιμοποίησαν μεικτά χρώματα στο σχέδιό τους (θερμά και ψυχρά), ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι 3 παιδιά δεν εξέφρασαν καθόλου το συναίσθημα. Φαίνεται ότι δεν επηρεάστηκαν καθόλου από το συναίσθημα που τους προκάλεσε το παραμύθι και το απέδωσαν με τα χρώματα. Άλλα παιδιά εξέφρασαν το αρνητικό συναίσθημα μέσα από τις μορφές του σχεδίου τους.

**Πίνακας 3<sup>ος</sup> Αντιδράσεις και εικαστικές δημιουργίες των παιδιών μετά την αφήγηση του παραμυθιού «ΦΟΒΑΜΑΙ» (ΓΙΑ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ), ενώ τους προσφέρθηκαν όλα τα χρώματα.**

	ΟΝΟΜΑ ΝΗΠΙΟΥ	ΛΕΚΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ	ΖΩΓΡΑΦΙΑ-ΧΡΩΜΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ
1	Χ. Β.	Τίποτα	Πράσινο, ροζ	Ένα παιδάκι που φοβάται.
2	Α.	Τίποτα	Καφέ	Σπιτάκια
3	Χ. Βα.	Τίποτα	Πορτοκαλί, κίτρινο, πράσινο	Ένα παιδάκι που φοβάται.
4	Δ.	Τίποτα	Γαλάζιο, πορτοκαλί, κίτρινο, μωβ, Ροζ, μαύρο, πράσινο, κόκκινο	Μια νεράιδα.
5	Β.	Τίποτα	Καφέ, γκρί, κόκκινο, μωβ, μπλε	Ένα παιδάκι που μπαίνει σπίτι του γιατί φοβάται τη βροχή.
6	Δ.	Τίποτα	Σκούρο μπλε, γαλάζιο, κόκκινο, Πράσινο, ροζ, κίτρινο	Ένα σπίτι
7	Μ.	Τίποτα	Καφέ, πράσινο, ροζ, μαύρο, Κόκκινο, πορτοκαλί, κίτρινο	Ένα κοριτσάκι έξω.
8	Γ. Δ.	Τίποτα	Γαλάζιο, γκρί, μαύρο, κόκκινο, καφέ, πράσινο	Ο χειμώνας
9	Β.	Τίποτα	Μπλε, ροζ, κίτρινο, πορτοκαλί, πράσινο	2 ανθρωπάκια
10	Α.	Τίποτα	Γαλάζιο, κίτρινο, μωβ, καφέ, ροζ	Ένας πρίγκιπας και μια πριγκίπισσα.
11	Δ. Α.	Τίποτα	Γαλάζιο, κίτρινο, κόκκινο, πορτοκαλί, ροζ, πράσινο, γκρί	Ένας λύκος στο δάσος.
12	Σ.	Τίποτα	Σκούρο μπλε, πράσινο, κόκκινο, καφέ, κίτρινο	Ένα κοριτσάκι που φοβάται να ανέβει τις σκάλες.
13	Γ. Τσ.	Τίποτα	Πράσινο, γαλάζιο, κίτρινο, μαύρο, Ροζ,	2 παιδάκια που φοβούνται.
14	Δ. Δ.	Τίποτα	Γαλάζιο, μπλε, κίτρινο, πορτοκαλί, Καφέ,	Ένα σπίτι.
15	Β.	Τίποτα	Μωβ, καφέ, σκούρο μπλε, πράσινο, πορτοκαλί,	Το σπίτι της και τον εαυτό της.

**Ξανά στο β. Ερώτημα: Πώς αντιδρούν τα παιδιά όταν θέλουν να ζωγραφίσουν ενώ τους προσφέρουμε περιορισμένη ποικιλία χρωμάτων;** Στον Πίνακα 4 και έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού με τα θετικά συναισθήματα παρατηρείται ότι 4 από τα 9 αγόρια αντιδρούν και ζητούν και άλλα χρώματα για να χρησιμοποιήσουν στη ζωγραφιά τους. Δεν παρατηρείται να ζητούν κάποιο συγκεκριμένο χρώμα, απλά θέλουν να έχουν στη διάθεσή τους περισσότερα χρώματα για να χρησιμοποιήσουν στη σύνθεση της ζωγραφιάς τους. Σε αντίθεση με τα αγόρια έρχονται τα κορίτσια. Τα κορίτσια που ζητούν περισσότερα χρώματα είναι 5 από τα 6 και μάλιστα ζητούν και συγκεκριμένα χρώματα όπως για παράδειγμα η Βίκη που ζητά το ροζ χρώμα και η Σταυρίνα που αναζητά το γαλάζιο.

**Πίνακας 4<sup>ο</sup> Αντιδράσεις και εικαστικές δημιουργίες των παιδιών μετά την αφήγηση του παραμυθιού «ΤΑ ΤΡΙΑ ΜΙΚΡΑ ΛΥΚΑΚΙΑ » (ΓΙΑ ΘΕΤΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ), ενώ τους προσφέρθηκαν ψυχρά χρώματα)**

	ΟΝΟΜΑ ΝΗΠΙΟΥ	ΛΕΚΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ	ΖΩΓΡΑΦΙΑ-ΧΡΩΜΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ
1	Χ. Β.	Ήθελε και άλλα χρώματα για να φτιάξει το λουλουδόσπιτο	Μπλε σκούρο	Σπίτι με λουλούδια
2	Α.		Μαύρο,μπλε σκούρο	Έναν ήλιο και τον μπαμπά του.
3	Χ. Βα.		Μπλε,καφέ	Ένα λυκάκι
4	Δ.	Ήθελε και άλλα χρώματα	Μαύρο,καφέ,σκούρο μπλε,πράσινο	Το σπιτάκι με τα λυκάκια.
5	Β.	Ήθελε και άλλα χρώματα	Καφέ,μπλε σκούρο,μωβ	Ένα καράβι
6	Δ.		Μαύρο,σκούρο μπλε	Το τούβλινο σπιτάκι.
7	Μ.	Ήθελε ροζ,κίτρινο,γαλάζιο	Καφέ,μπλε σκούρο,μαύρο, Μωβ,πράσινο	Ένα κοριτσάκι, πολλά δέντρα και ένα σπίτι.
8	Γ.Δ.	Ήθελε και άλλα χρώματα	Πράσινο,καφέ,σκούρο μπλε,μωβ,μαύρο	Το λουλουδόσπιτο
9	Β.	Ήθελε ροζ	Σκούρο μπλε,καφέ,μωβ,πράσινο	Το λουλουδόσπιτο
10	Α.	Ήθελε και άλλα χρώματα	Σκούρο μπλε,μωβ,πράσινο	Ένα κοριτσάκι
11	Δ. Α.		Μπλε,μαύρο,πράσινο	Τα λυκάκια και το γουρούνι
12	Σ.	Ήθελε γαλάζιο	Μαύρο,μωβ,καφέ	Σαλιγκαράκια
13	Γ. Τσ.		Μαύρο,πράσινο,καφέ, Σκούρο μπλε	Βροχή με μυρμήγκια και ένα σπιτάκι
14	Δ. Δ.	Ήθελε και άλλα χρώματα	Μωβ, πράσινο,μπλε,μαύρο,καφέ	Διαστημόπλοια
15	Β.		Μωβ,καφέ,σκούρο	Το λουλουδόσπιτο.

*Ξανά στο γ. Ερώτημα: Τι χρώματα χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;* Στον Πίνακα 5 παρατηρείται ότι τα παιδιά εξέφρασαν το θετικό συναίσθημα όχι τόσο με το χρώμα αλλά με το θέμα. Συγκεκριμένα μόνο 1 αγόρι από τα 9 επηρεάστηκε από το συναίσθημα και το εξέφρασε και με το χρώμα αλλά και με το θέμα. Τα κορίτσια που εκφράστηκαν θετικά ήταν τα 3 από τα 6 στο σύνολο. Τα υπόλοιπα παιδιά εκφράστηκαν περισσότερο με το θέμα και όχι τόσο με το χρώμα.

**Πίνακας 5<sup>ος</sup> Αντιδράσεις και εικαστικές δημιουργίες των παιδιών μετά την αφήγηση του παραμυθιού «ΕΝΑΣ ΚΑΑΟΚΑΡΔΟΣ ΚΑΡΧΑΡΙΑΣ» (ΓΙΑ ΘΕΤΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ), ενώ τους προσφέρθηκαν όλα χρώματα)**

	ΟΝΟΜΑ ΝΗΠΙΟΥ	ΛΕΚΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ	ΖΩΓΡΑΦΙΑ-ΧΡΩΜΑ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ
1	Χ. Β.		Πράσινο, μπλε	Ένας καρχαρίας
2	Α.		Καφέ	Ένας καρχαρίας
3	Χ. Βα.		Γαλάζιο,καφέ,πράσινο,κίτρινο, Μωβ,γκρι	Ένας καρχαρίας και 2 ψαράκια στη θάλασσα.
4	Δ.		Κίτρινο, γαλάζιο,ροζ	Ο καρχαρίας
5	Β.		Καφέ, ,μωβ,μπλε, κίτρινο	Ένας καρχαρίας που κλαίει.
6	Δ.		Γαλάζιο, μαύρο, κίτρινο	Ο καρχαρίας που κλαίει
7	Μ.		Ροζ , πορτοκαλί,κίτρινο,μπλε,μωβ	Ένας καρχαρίας
8	Γ.Δ.		Γαλάζιο ,κίτρινο,καφέ,πορτοκαλί, Πράσινο,ροζ	Ένας καρχαρίας που λέει φανταστικές λέξεις.
9	Β.		Μπλε, ροζ, πράσινο,μωβ	2 παιδάκια
10	Α.		Γαλάζιο,σκούρο μπλε,πράσινο	Μια πισίνα
11	Δ. Α.		Μπλε, πορτοκαλί, κόκκινο	Ο καρχαρίας και οι φίλοι του.
12	Σ.		Κίτρινο,πορτοκαλί, ρόζ, μπλε Πράσινο	Ο καρχαρίας
13	Γ. Τσ.		Κόκκινο,πράσινο,καφέ,μαύρο, Ροζ,μωβ,γκρι,μπλε	Ένας καρχαρίας
14	Δ. Δ.		Γαλάζιο,κόκκινο,καφέ,πράσινο, μαύρο	Ένας καρχαρίας γρατσουνισμένος και γύρω γύρω ψάρια.
15	Β.		Πορτοκαλί,κίτρινο,μπλε,καφέ, Πράσινο,μωβ	Μια θάλασσα και η οικογένειά της.



Στο δ. Ερώτημα: Πώς συνθέτουν τα παιδιά τα ζωγραφικά έργα τους, όταν εκφράζουν τα συναισθήματά τους σχετικά με κάποια θέματα- παραμύθια; Ο Πίνακας 6 παρουσιάζει τη σύνθεση των σκηνών των θεμάτων- παραμύθια. Έπειτα από ανάλυση της κάθε ζωγραφιάς του παιδιού ελέγξαμε κατά πόσο τα παιδιά ανταποκρίθηκαν στο να συνθέσουν μορφές ανάλογες με το θέμα του παραμυθιού. Εδώ παρατηρείται ότι τα παιδιά προσπάθησαν να συνθέσουν μορφές που είχαν σχέση με το θέμα ανάλογα με το πόσο είχαν επηρεαστεί ή όχι. Διαπιστώνεται ότι τα αγόρια σχεδόν όλα συνθέτουν μορφές και έργο σχετικό με το θέμα του παραμυθιού, αποτυπώνοντας σκηνές από το παραμύθι.

Τα κορίτσια προσπάθησαν να συνθέσουν μορφές οι οποίες όμως δεν ήταν πάντα πετυχημένες. Παρατηρούμε ότι στις 3 περιπτώσεις μόνο τα 4 από τα 6 κορίτσια αποτύπωσαν σκηνές από το παραμύθι.

(Οι αριθμοί αναπαριστούν το βαθμό αξιολόγησης της σύνθεσης. Πιο αναλυτικά το 3 δηλώνει το άριστα, το 2 ότι είναι ικανοποιητικό, το 1 το μέτριο και το 0 ότι δεν έχει προσεγγίσει το θέμα καθόλου).

**Πίνακας 6<sup>ος</sup> Βαθμός απόδοσης της σύνθεσης ζωγραφικών έργων παιδιών σχετικά με την έκφραση θεμάτων –παραμυθιών**

	Βαθμός απόδοσης	Τίτλοι παραμυθιών			
		Όταν ζηλεύω	Όταν φοβάμαι	Τα 3 μικρά λυκάκια	Ένας καλόκαρδος καρχαρίας
Αγόρια	3	6	9	7	9
	2	1			
	1	2			
	0			2	
Κορίτσια	3	4	4	4	3
	2				1
	1	2		1	1
	0		2	1	1

### 3.8 Γενικά Συμπεράσματα-Προτάσεις

Απο τη συζήτηση γενικά όλων των αποτελεσμάτων όπως παρατηρήθηκαν διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν χρώματα στις ζωγραφιές τους και απο αυτή τη διαπίστωση συμπεραίνουμε ότι επιτεύχθηκε ο σκοπός της παρούσας έρευνας.

Ειδικότερα απο τη συζήτηση των ευρημάτων διαπιστώθηκε ότι όλα τα παιδιά χρησιμοποιούν ορισμένα συγκεκριμένα χρώματα στις ζωγραφιές τους και με αυτό συμπεραίνουμε ότι επιτεύχθηκε ο πρώτος στόχος της έρευνας.

Επίσης παρατηρήσαμε ότι μερικά παιδιά επηρεάζονται από τα συναισθήματα τα οποία προκαλούμε μέσω της ανάγνωσης παραμυθιών που προκαλούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Και με αυτό συμπεραίνουμε ότι επιτεύχθηκε και ο δεύτερος στόχος της έρευνάς μας.

Αναλυτικότερα μπορούμε στη συνέχεια να δούμε.

Σύμφωνα με το α. Ερώτημα και στον Πίνακα 1. διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά εμφανίζουν μια συχνότητα στη χρήση των χρωμάτων δηλαδή όλα τα αγόρια στα έργα τους χρησιμοποιούν το μπλε και το πράσινο χρώμα ( αυτό υποστηρίζει και η Healy, 2008 ότι τα αγόρια σε γενικές γραμμές είναι πιο θετικά στα σκούρα χρώματα), ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν πάντα το κόκκινο, το κίτρινο και το πράσινο. Επίσης τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν ένα κοινό χρώμα, το πράσινο.

Σύμφωνα με το β. Ερώτημα και τους Πίνακες 2 και 4 τα παιδιά αντιδρούν όταν θέλουν να ζωγραφίσουν ενώ τους προσφέρουμε περιορισμένη ποικιλία χρωμάτων. Συγκεκριμένα αρκετά παιδιά αντιδρούν λεκτικά αναζητώντας ψυχρά χρώματα (π.χ καφέ και μαύρο) για να εκφράσουν αρνητικά συναισθήματα μετά απο την ανάγνωση ανάλογων παραμυθιών. Επίσης αρκετά παιδιά αντιδρούν λεκτικά αναζητώντας θερμά χρώματα (π.χ ροζ) για να εκφράσουν θετικά συναισθήματα έπειτα απο την ανάγνωση ανάλογων παραμυθιών.

Σύμφωνα με το γ. Ερώτημα και τους Πίνακες 3 και 5 διαπιστώθηκε ότι ορισμένα παιδιά χρησιμοποίησαν χρώματα για να εκφράσουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Παραδείγματος χάρη τα παιδιά δεν χρησιμοποιούν μόνο τα θερμά ή ψυχρά χρώματα για να εκφράσουν ανάλογα συναισθήματα αλλά χρησιμοποιούν και άλλα αντίθετα χρώματα.

Σύμφωνα με έρευνες «σημαντικό παράγοντα διαδραματίζουν και τα συναισθήματα τα οποία συνδέονται με το θέμα. Είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι τα ελκυστικά και ενδιαφέροντα θέματα φαίνεται να είναι μεγαλύτερα από θέματα του ίδιου πραγματικού μεγέθους (Thomas & Silk, 1989)». Αυτό έρχεται να επαληθεύσει ότι παρατηρήθηκε στο δ. Ερώτημα και στον Πίνακα 6. Τα παιδιά συνθέτουν τα ζωγραφικά τους έργα για να εκφράσουν τα συναισθήματα επικεντρώνοντας στις μορφές των ηρώων του θέματος των παραμυθιών. Δηλαδή τα παιδιά σχεδίαζαν περισσότερο τους πρωταγωνιστές των παραμυθιών αποδίδοντας τότε μικρή τη μορφή τους και τότε μεγάλη.

Όπως παρατηρείται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων του 1<sup>ου</sup> Πίνακα προτίμησης των χρωμάτων, τα αγόρια χρησιμοποιούν το μπλε και το πράσινο σε μεγαλύτερες ποσότητες από ότι τα υπόλοιπα χρώματα. Σε αντίθεση με τα αγόρια, τα κορίτσια χρησιμοποιούν το κόκκινο και το κίτρινο. Διαπιστώνεται έτσι ότι τα αγόρια και τα κορίτσια δεν χρησιμοποιούν τα ίδια χρώματα στις ζωγραφιές τους, και πράγματι έχουν διαφορά στις επιλογές τους. Βλέπουμε μια κλίση των αγοριών να χρησιμοποιούν τα ψυχρά χρώματα, ενώ τα κορίτσια να προτιμούν τα θερμά. Αξιοσημείωτο είναι ότι αγόρια και κορίτσια έχουν ένα κοινό χρώμα, το οποίο επιλέγεται από όλα τα παιδιά και αυτό είναι το πράσινο.

Αναλύοντας τον 2<sup>ο</sup> και 4<sup>ο</sup> Πίνακα συμπεραίνουμε ότι όταν βάζουμε περιορισμό στα παιδιά στα χρώματα για να δημιουργήσουν, αυτά αντιδρούν αναζητώντας και άλλα χρώματα. Τα παιδιά θέλουν να έχουν την ποικιλία των χρωμάτων για να επιλέξουν όποια χρώματα θέλουν αυτά και αντιδρούν λεκτικά αναζητώντας όλα τα χρώματα. Και στις 2 περιπτώσεις των συναισθημάτων θετικά-αρνητικά αντιδρούν και τα αγόρια αλλά και τα κορίτσια. Σημαντικό είναι να επισημάνουμε ότι τα αγόρια αντιδρούν περισσότερο στα αρνητικά συναισθήματα και αναζητούν τα ψυχρά χρώματα περισσότερο από ότι τα κορίτσια. Τα κορίτσια σε αντίθεση αντιδρούν περισσότερο στα θετικά συναισθήματα αναζητώντας θερμά χρώματα. Επαληθεύεται συνεπώς ότι τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν μια κλίση στα ψυχρά και στα θερμά χρώματα αντίστοιχα.

Από την ανάλυση του 3<sup>ου</sup> και 5<sup>ου</sup> Πίνακα παρατηρείται ότι τα παιδιά, ενώ τους δίνεται η ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν όποιο χρώμα θέλουν μέσα από μια μεγάλη ποικιλία χρωμάτων, δεν επιλέγουν τελικά τα χρώματα για να εκφράσουν τα συναισθήματα. Και στις 2 περιπτώσεις (αρνητικό παραμύθι-θετικό παραμύθι) τα παιδιά ενώ είχαν τη δυνατότητα να διαλέξουν τα αναμενόμενα χρώματα για να αποδώσουν σκηνές από το παραμύθι δεν το πραγματοποίησαν. Δεν χρησιμοποίησαν δηλαδή, τα χρώματα για να εκφράσουν το συναίσθημα. Εκείνο που τους επηρέασε περισσότερο ήταν το θέμα του παραμυθιού. Επηρέαστηκαν περισσότερο από τις σκηνές του παραμυθιού τις οποίες αποτύπωσαν και στα έργα τους. Ελάχιστες ήταν οι περιπτώσεις των παιδιών που επηρεάστηκαν από τα χρώματα και δημιούργησαν έργα με τα αντίστοιχα χρώματα.

## Επίλογος

Τα παιδιά στα έργα τους εκφράζουν τον εσωτερικό τους κόσμο, τους φόβους, τις ανησυχίες τους αλλά και όλα εκείνα που τους κάνουν να αισθάνονται όμορφα. Μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία της διερεύνησης των έργων των παιδιών διαπιστώνουμε ότι τα παιδιά εκφράζουν μέσω της ζωγραφικής τα συναισθήματά τους. Παρατηρήσαμε ότι εκφράζονται μέσα από τα χρώματα και ότι αντιδρούν σε οποιοδήποτε περιορισμό. Τα παιδιά όταν σχεδιάζουν θέλουν να νιώθουν ελεύθερα και να μπορούν να χρησιμοποιούν όποιο χρώμα θέλουν για να εκφραστούν. Ο οποιοσδήποτε περιορισμός τους ενοχλεί και δεν τον δέχονται εύκολα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι τα παιδιά δεν εκφράζονται μόνο μέσα από τα χρώματα αλλά και μέσα από το θέμα. Στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε εντύπωση μας προκάλεσε το γεγονός ότι τα παιδιά εκφράζονται κατά ένα μεγάλο μέρος αποτυπώνοντας το θέμα στο σχέδιό τους και όχι απαραίτητα μόνο με το χρώμα.

Αναμφισβήτητα όμως το χρώμα είναι πολύ σημαντικός παράγοντας στην εικαστική δημιουργία των παιδιών και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των εικαστικών. Χωρίς το χρώμα ο κόσμος θα ήταν αδιάφορος χωρίς ουσία. Ας αφήσουμε λοιπόν το χρώμα να μπει στη ζωή μας και να μας πλημμυρίσει με συναισθήματα.

## Παράρτημα

*Ακολουθούν κάποιες φωτογραφίες από τα έργα των παιδιών έπειτα από την ανάγνωση των παραμυθιών με θέμα τα συναισθήματα.*

**Σημείωση:** Όπου βλέπουμε το όνομα του παιδιού και δίπλα τον αριθμό 1 παρουσιάζονται οι ζωγραφιές του παιδιού έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού «Όταν ζηλεύω» ενώ στη δεύτερη εικόνα έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού «Φοβάμαι».

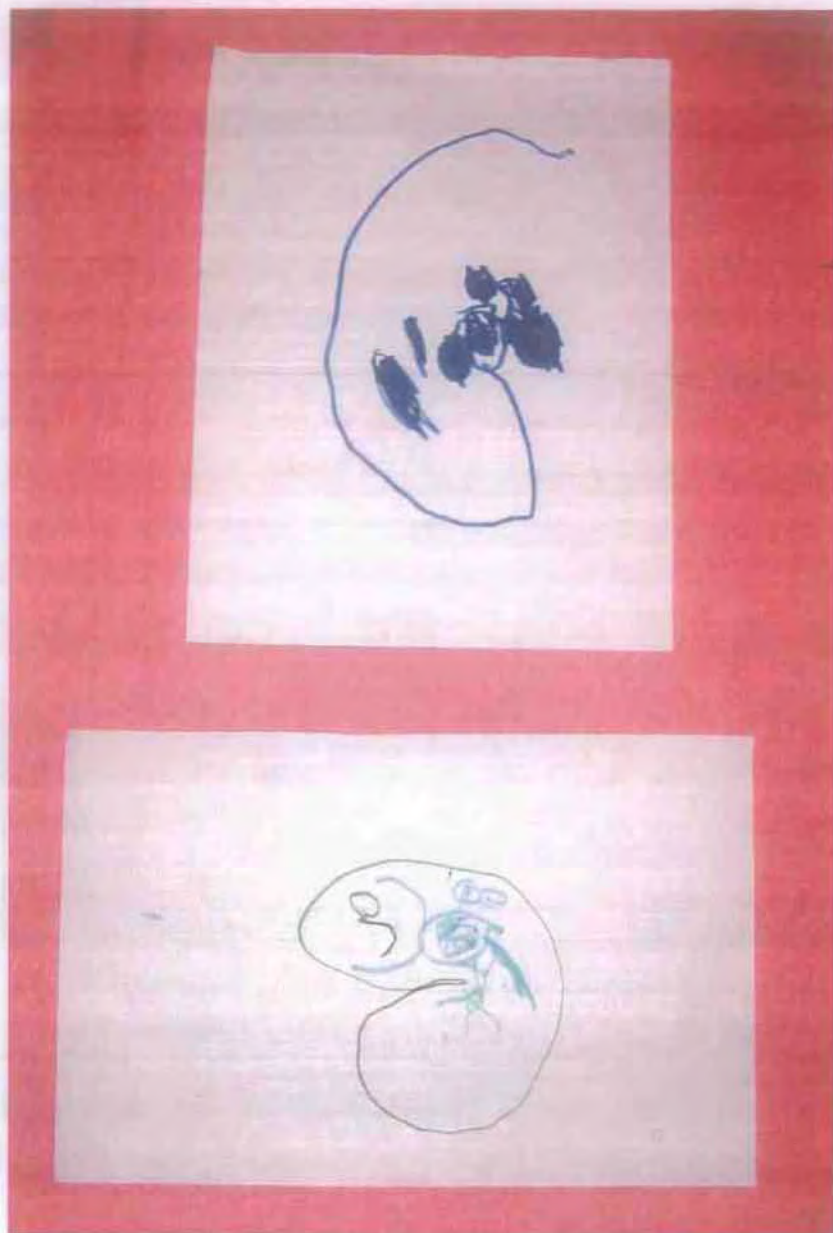
Όπου βλέπουμε το όνομα του παιδιού και δίπλα τον αριθμό 2 παρουσιάζονται οι ζωγραφιές του παιδιού έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού «Τα τρία μικρά λυκάκια» ενώ στη δεύτερη εικόνα έπειτα από την ανάγνωση του παραμυθιού «Ένας καλόκαρδος καρχαρίας».



Χρήστος Ι



Χρήστος 2



Σταυρίνα 1





Σταθίνα 2



Βαγγέλης Ι





Βαγγέλης 2



Βαλεντίνα 1

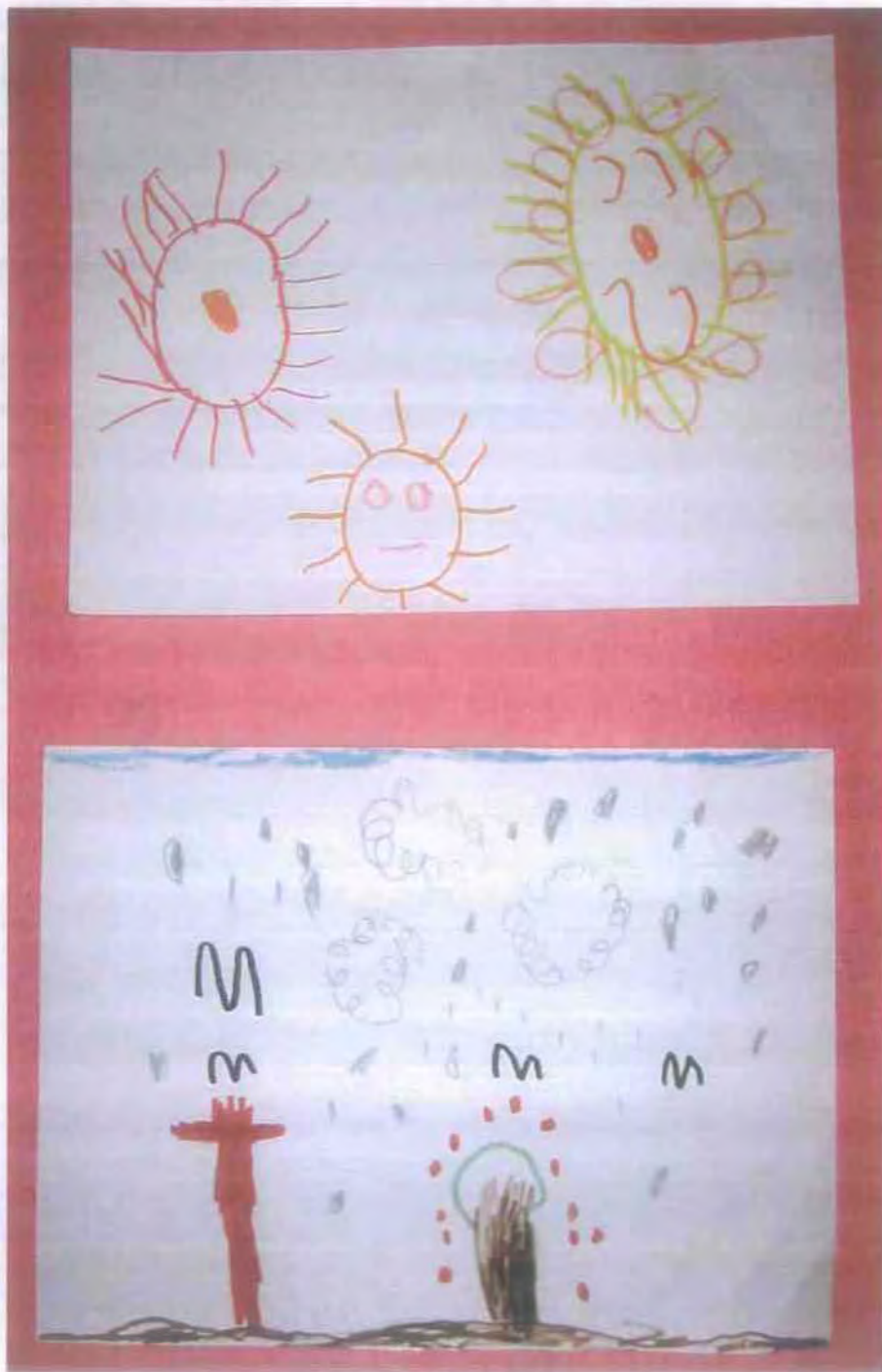




Βαλεντίνα 2



Γιώργος Δ. 1





Γιώργος Δ. 2



## Βιβλιογραφία

- Arnheim, R. (1974). *Τέχνη και οπτική αντίληψη. Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης*. Θεμέλιο.
- Buckalew, L.W. and Bell, A. (1985). Effects of colour on mood in the drawing of young children. *Perceptual and Motor Skills*, 61, 689–90.
- Burt, C. (1921). *Mental and scholastic tests*. London: P.S King & Son.
- Denham, S.A. and Couchoud, E.A. (1990). Young preschoolers' understanding of emotions. *Child Study Journal*, 20, 171–92.
- Fox, T. (1989). *Some effects of emotional significance of the topic on the size of children's drawings*. Unpublished Mastersthesis, University of Birmingham.
- Furth, G. (1988). *The secret world of drawings*. Boston: Sigo Press
- Gardner, H. (1979). Children's art: Nadia's challenge. *Psychology Today*, 13(4), 18-23.
- Gardner, H. (1982). *Art, mind, and brain*. New York: Basic Books.
- Goleman D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη, Γιατί το "EQ" είναι πιο σημαντικό από το "IQ"*; Έκδοση Ελληνικά Γράμματα.
- Golomb, C. (1990) *The child's creation of a pictorial world*. Berkeley: University of California Press.
- Gulbro-Leavitt, C., & Schimmel, B. (1991). Assessing depression in children and adolescents using the Diagnostic Drawing Series modified for children (DDS-C). *The Arts in Psychotherapy*, 18, 353-356.
- Kellogg, R. (1969). *Analysing children's art*. Palo Alto, CA: Mayfield.
- Κακίση-Παναγοπούλου, Λ. (2001). *Και όμως ζωγραφίζουν. Η ζωγραφική των παιδιών και ο κόσμος τους*. Δελφοί.
- Lowenfeld, V. (1974). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan.
- Lowenfeld, V. and Brittain, W. L (1975) *Creative and Mental Growth* (6<sup>th</sup> edn compiled by W. L. Brittain), London: Collier-Macmillan.
- Luquet, G. (1927). *Le Dessin Enfantin*, Paris: Alcan
- Luquet, G. H. (1913). *Les Dessins d'un enfant*, Paris: Alcan

Machover, K. (1949). *Personality Projection in the drawings of the human figure*. Springfield, III: C.C. Thomas

Malchiodi, C., A. (1988). *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Piaget, J. (1959). *Judgment and reasoning in the child*. Patterson, NJ: Littlefield, Adams.

Piaget, J., & Inhelder, B. (1971). *Mental imagery in the child*. New York: Basic Books.

Robson, C., (2007) *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.

Thomas G. V and Angele M.J. Silk. (1989). *Ψυχολογία του παιδικού σχεδίου*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Winner, E. (1982). *Invented worlds: The psychology of the arts*. Cambridge, MA: Harvard University.

Winner, E., Rosenblatt, E., Windmueller, G., Davidson, L. & Gardner, H. (1986). Children's perception of "aesthetic" properties of the arts: domain-specific or panartistic? *British Journal of Developmental Psychology*, 4, 149–60.

Κοζάκου – Τσιάρα, Ο. (1988). *Εισαγωγή στην εικαστική γλώσσα*. Αθήνα: Gutenberg.

Μαγουλιώτης, Απ. (2003). *Εικαστικές δημιουργίες II, Μέσα από τη Φαντασία, Ιδέες-Σκέψεις και Προτάσεις δραστηριοτήτων*, Αθήνα: Καστανιώτη.

Μαγουλιώτης, Απ. (2002). *Εικαστικές δημιουργίες I, Μέσα από την Παρατήρηση, Ιδέες-Σκέψεις και Προτάσεις δραστηριοτήτων*, Αθήνα: Καστανιώτη.

Μαγουλιώτης, Απ. (2006), *Χρώματα και αντικείμενα*, Επιστημονική Επετηρίδα ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, τ. 2<sup>ο</sup>, σ. 123-146.

Τσιώλης, Γ., (2011). *Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των «παραδειγμάτων» στις συνθετικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.

## Πηγές από το διαδίκτυο

Κοσμά, Ε. (2012) Παιδική ζωγραφιά – Αντανάκλαση της προσωπικότητας, ανασύρθηκε στις 02.02.2012 από

[http://www.vresagrinio.gr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=977:2010-paidiki-zografia-eleni-kosma&catid=99:babyblog&Itemid=504&showall=1](http://www.vresagrinio.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=977:2010-paidiki-zografia-eleni-kosma&catid=99:babyblog&Itemid=504&showall=1)

Πολυζώτη, Τ. (2012) Ποιόχρωμα επιλέγει το παιδί σας στο σχέδιο του; ανασύρθηκε στις 03.05.2012 από <http://psychology-specialeducation.blogspot.com/>.

Healy M., (2012) The color of emotion, ανασύρθηκε στις 22.04.2012 από <http://translate.google.gr/translate?hl=el&sl=en&tl=el&u=http%3A%2F%2Fwww.psychologytoday.com%2Fblog%2Fcreative-development%2F200812%2Fthe-color-emotion&anno=2>.

Izzo J. Z. (2012) Colour: User Experience And Psychology, ανασύρθηκε στις 12.03.2012 από <http://usabilitygeek.com/colour-user-experience-psychology/>.

## Βιβλιογραφία παραμυθιών

Βαρβαρούση, Λ., (2001) Ένας καλόκαρδος καρχαρίας. Εκδόσεις Παπαδόπουλος

Τριβιζάς, Ε., (1994) Τα τρία μικρά λυκάκια. Μίνωας

Moses, B. (1998) Φοβάμαι. Εκδόσεις Μοντέρνοι καιροί.

Spelman, C. M. and Parkinson, K., (2009) Όταν ζηλεύω. Εκδόσεις Παπαδόπουλος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
Τηλ.: 2421006300/Δ



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ



004000110418

